

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Z KRUHU VEN

evaluační zpráva

Projekt Z kruhu ven, reg. č. CZ.03.2.60/0.0/0.0/16_064/0006276 byl financován prostřednictvím Operačního programu zaměstnanost Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu České republiky.

OBSAH

PROGRAM A CÍLOVÁ SKUPINA	3
POPIS PROGRAMU Z KRUHU VEN	3
CHARAKTERISTIKA CÍLOVÉ SKUPINY	4
ÚČASTNÍCI PROGRAMU	5
CÍLE EVALUACE A SBĚR DAT	10
CÍLE EVALUACE	10
METODY	10
PRŮBĚŽNÉ HODNOCENÍ SPOKOJENOSTI KLIENTŮ	11
DOTAZNÍK	11
ROZHOVORY	12
POHLED CPR	12
VÝSLEDKY	13
PRŮBĚŽNÁ SPOKOJENOST	13
PRŮBĚŽNÁ SPOKOJENOST U NEÚSPĚŠNÝCH KLIENTŮ	16
ZMĚNY V CÍLENÝCH OBLASTECH	17
CÍLENÉ OBLASTI	17
CELKOVÁ ÚSPĚŠNOST	19
ÚSPĚŠNOST KLIENTŮ V JEDNOTLIVÝCH OBLASTECH	22
DALŠÍ PŘÍBĚHY	34
JAK VNÍMAJÍ PROGRAM ÚSPĚŠNÍ KLIENTI	38
DLOUHODOBOST ZMĚN	39
RECIDIVA	40
VYŘAZENÉ OBLASTI DOTAZNÍKU	40
DISKUSE A LIMITY	41
ODHAD RECIDIVY	41
CO TI NEÚSPĚŠNÍ?	41
POSTUP EVALUACE	42
LIMITY POUŽITÝCH METOD	42
ZÁVĚR	44
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	46

PROGRAM A CÍLOVÁ SKUPINA

V evaluační zprávě Vám poskytneme popis a vyhodnocení programu Z Kruhu ven, včetně nových způsobů pro zjišťování změn přímo u klientů. Přestože nedokážeme měřit vliv programu na přítomnost dalšího protiprávního jednání přímo, dokážeme odpovědět na otázku, zda program vedl u klientů ke změnám v rámci jejich sebepojetí, sebeovládání, vztahů atd. A jak se pokusíme dokázat – právě změny v těchto oblastech jsou základem k tomu, aby se problematické chování neopakovalo.

Aby nebyla čísla vytržena z kontextu, nabídneme napříč evaluační zprávou anonymizované kazistiky některých klientů. Na příkladech rozmanitých životních příběhů a výpovědí účastníků programu tak nastíníme možnosti a limity programu a konkrétních intervencí.

Popis programu Z kruhu ven

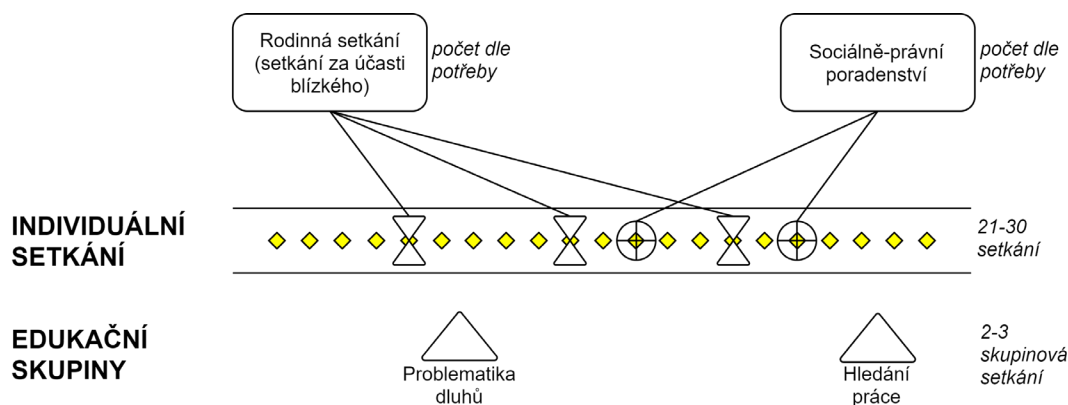
Resocializační a preventivní program Z kruhu ven je dlouhodobý individuální program pro mladistvé a mladé dospělé (**15 – 30 let**), kteří se dostali do konfliktu se zákonem nebo se vrací z výkonu trestu.

Spolupráce s klientem stojí na dvou hlavních pilířích – individuálních konzultacích a edukačních skupinách. Důraz je kladen především na **individuální spolupráci s klíčovým pracovníkem**, v rámci které je možné přizvat také klientovu rodinu či jinou jeho blízkou osobu. Intervence v této části lze rozdělit do třech úrovní, které se navzájem prolínají na základě potřeb a schopností klienta:

- terapeutická úroveň
- dovednostní úroveň
- edukační úroveň

Specifickou součástí individuální spolupráce je **sociálně-právní poradenství**, kde jsou stejně jako v rámci **edukačních skupin** adresovány praktické záležitosti typu hledání zaměstnání, bydlení a finanční gramotnost.

Celkový rozsah programu je 40–50h a maximální doba trvání 1,5 roku. Na diagramu níže můžete vidět ukázkou rozložení programu.

Obrázek 1. Ilustrační ukázkou rozložení programu.

Hlavním cílem programu je snížení rizika opakování trestné činnosti mladistvých a mladých dospělých, zlepšení jejich sociálního fungování a jejich šancí na zapojení do společnosti. Dlouhodobost individuálního programu nabízí mladým lidem příležitost a prostor k tomu, aby si mohli uvědomit důsledky svého jednání a poučit se z něj, dokázali za něj převzít zodpovědnost, znali alternativní způsoby řešení své nepříznivé situace a mohli se tak stát jejich aktivními řešiteli.

Program je významným příspěvkem do spektra nabídek, které umožňují řešit danou situaci bez vytržení jedince z jeho přirozeného prostředí. Oproti represivním opatřením navíc zabraňuje stigmatizaci, která negativně ovlivňuje začleňování zpět do společnosti. Represivní přístup je často doprovázen záznamem v rejstříku trestů, což mladé lidi také výrazně devaluje zejména na trhu práce. Tomu se snaží program předejít a naopak přispět ke zlepšení kvality jejich života a snížení míry sociálního vyloučení. Při individuálním a lidském přístupu, který kombinuje přijetí klienta s pevným nastavením hranic doufáme na základě předchozích zkušeností také v obecně zvýšenou důvěru klienta ve společenské instituce a normy.

Program současně cílí i na ty, kteří se vrací z vězení. Účast v programu může sloužit mimo jiného jako alternativní forma trestu.

REALIZACE PROGRAMU 2017-2020	
aktivity	
Individuální setkání celkem	1529 hodin
z toho rodinná setkání	209 hodin
z toho samostatné sociálně-právní poradenství	44 hodin
Edukační skupiny	39 hodin
účastníci	46 klientů
Celkem se zapojilo	65 klientů
z toho úspěšně dokončilo	29-34* klientů
*5 klientů pokračovalo v době psaní této zprávy	

Charakteristika cílové skupiny

Cílovou skupinou programu jsou sociálně vyloučení nebo sociálním vyloučením ohrožení mladiství a mladí dospělí ve věku 15 – 30 let z Brna a okolí, kteří svým jednáním porušili zákon, tzn. již spáchali trestný čin či provinění nebo se pohybují na jeho hraně a reálně hrozí, že k takovému jednání směřují.

Mezi charakteristické obtíže těchto lidí patří nízká motivace cokoli měnit, problematické, rizikové či trestné chování a ohrožení sociálním vyloučením. Tyto problémy jsou zpravidla spojeny s potížemi v dalších oblastech, například:

- ve vztahu ke škole/práci (nedokončení vzdělání/nezaměstnatelnost, nízké nebo vůbec žádné pracovní zkušenosti, konflikty s autoritami),
- ve vztahu s vrstevníky (problematika sebehodnocení, šikana/extremismus, experimentování s drogami, tlak skupiny na postoje a chování jedince),
- v budování/udržování vztahů s blízkými (s rodiči, sourozenci, plnění vývojových potřeb, vytváření modelových rolí)
- ve vztahu k dalším institucím a komunitě, kde bydlí (neplnění domluvených požadavků, vznik dalších sociálně právních problémů - dluhy, exekuce, ztráta bydlení, apod.).
- na psychické úrovni (potíže spojené s ranými traumaty nebo deprivací, potíže se soustředě-

ním, afektivní regulací, nebo osobnostně patologické dispozice, problematické sebepojetí, snížená sebedůvěra) – podle kanadské studie z roku 2008 splňuje až 82% mladistvých pachatelů diagnostická kritéria alespoň pro jednu psychiatrickou nebo neuropsychologickou poruchu (nejčastěji ADHD, ale také další, včetně organických poruch). (Day et al., 2008, shrnuto v Macrae et al., 2016)

Analýza trendů kriminality uvádí, že lidé mezi 15 a 30 rokem tvořili v roce 2018 až 41% populace stíhaných a vyšetřovaných pachatelů (Díblíková et al., 2019). Obvyklá opatření založená na represivním přístupu mají často dezintegrační efekt. Záznam v trestním rejstříku, pobyt ve výchovném ústavu nebo výkon trestu odnětí svobody výrazně omezí možnosti jedince pro úspěšné zapojení do společnosti včetně trhu práce. Longitudinální výzkum v USA prokázal, že u mladistvých, kteří byli souzeni, existuje více než 30x vyšší šance páčání trestného činu v dospělosti, a to oproti jejich vrstevníkům s podobným zázemím a nezjištěnou kriminální minulostí (Gatti, Tremblay & Vitaro, 2009). Program oproti tomu reaguje na životní situace cílové skupiny v souladu s moderními trendy restorativní justice, kde je v popředí proces přijetí odpovědnosti.

Účastníci programu

Do programu vstoupilo v období 2017-2020 65 klientů. Z toho 53 klientů mladých mužů a 12 mladých žen. Úspěšně program dokončila přibližně polovina z nich¹, což je více než jsme očekávali - vzhledem k rozsahu a charakteru programu jsme se původně domnívali, že jej zvládne dokončit pouze třetina klientů. Celkově tedy dokončilo program v jeho minimálním rozsahu a podmínkách 29 klientů, a právě těmto klientům² se věnuje hlavní část evaluace programu.

	úspěšně dokončili	nedokončili program	všichni
součet	29	30	65*
muži	21	27	53*
ženy	8	3	12
věk - průměr (SD)	18,7 (4,1)	17,8 (4,4)	18,2 (4,3)
věk - medián	17	16	16,5
PMS**	24	13	37
kuratela	5	15	20
* do celkového součtu jsou započtení i klienti, kteří v době tvorby evaluační zprávy v programu pokračují ** Pod PMS (Probační a mediační služba) spadají i klienti, kteří se k nim dostali později, přestože spolupráci započali pod patronací kurátorů. Ve většině případů byli kurátoři dále aktivní při spolupráci.			

Věkový medián byl poměrně nízký – 16,5 let, patrně také z toho důvodu, že síť pro zapojení starších klientů se vytvářela až postupně v průběhu realizace (Ratolest Brno dlouhodobě pracuje hlavně s nezletilými klienty). Je ale nutné říct, že se zde vždy jedná o věk při vstupu do programu, přičemž program mohl trvat až 1,5 roku, ve výjimečných případech i déle. Jak můžete vidět v tabulce – vyšší věk patrně znamená mírnou, nikoli ovšem průkaznou, výhodu pro dokončení programu.

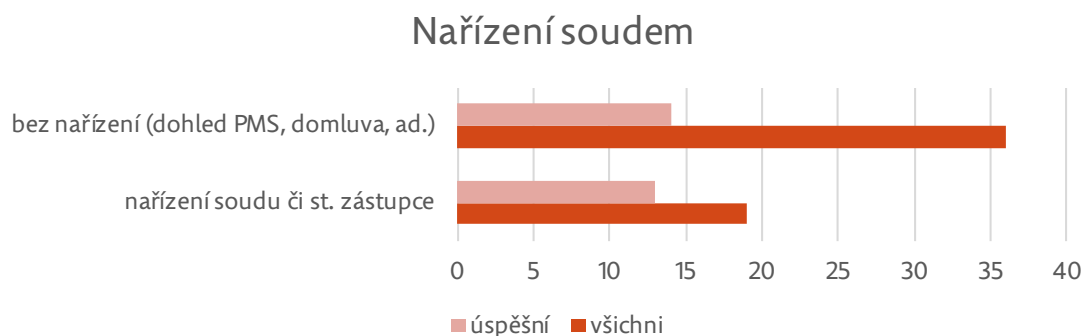
1 Někteří klienti ještě v době psaní evaluační zprávy neměli program dokončený, z toho důvodu není číslo definitivní.
2 Do evaluace bylo zahrnuto přesně 27 klientů - 2 nebyli započtení, protože ukončovali program při tvorbě zprávy.

Iniciátoři účasti

Většina klientů vstupovala do programu na základě vnějšího podnětu, ať už šlo o soudní rozhodnutí, přípravu výhodnější pozice před soudním jednáním, nebo jinou dohodu s odborníky. Nezřídka byly oním hybatelem blízcí klienta, nejčastějšími prostředníky spolupráce byla nicméně Probační a mediační služba (dále jen PMS) či kurátoři pro mládež (viz tabulka).

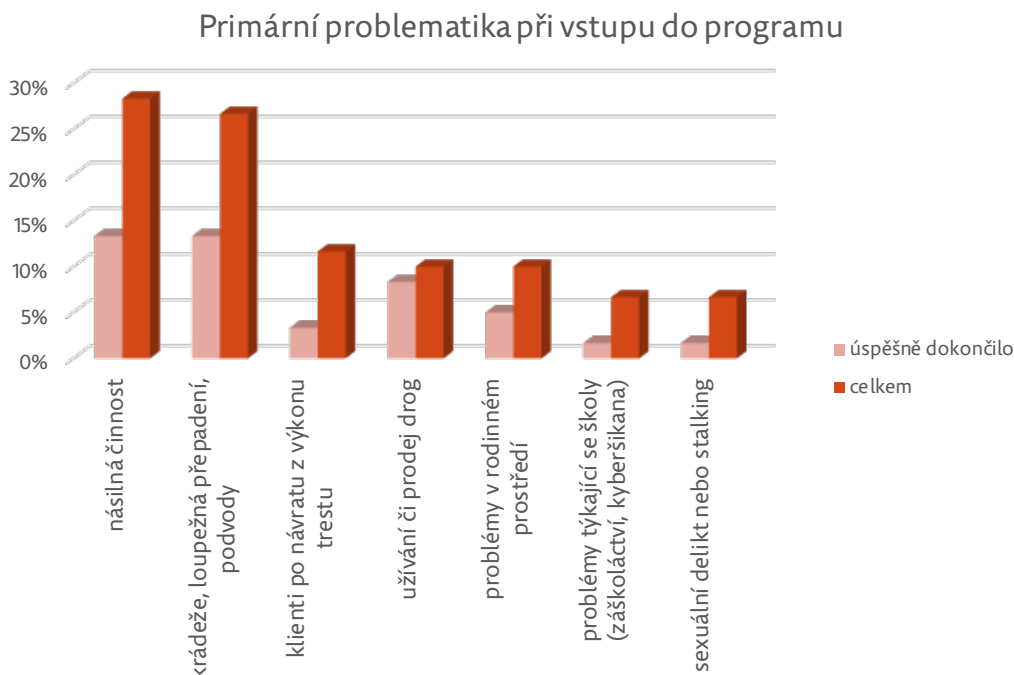
Výrazný je rozdíl v poměru úspěšných klientů (ve smyslu dokončení programu) při rozlišných prostřednících – u klientů, kteří vstoupili do programu při zapojení Probační a mediační služby byla významně vyšší šance, že program dokončí. Do značné míry je možné rozdíl vysvětlit silnější institucionální/negativní motivací – přibližně třetina ze všech klientů byla účast nařizena soudem nebo státním zástupcem, a tito klienti – automaticky vedení pod PMS, byli potom pochopitelně častěji schopni program dotáhnout (viz graf níže). Vzhledem k dlouhodobé intenzivní spolupráci organizace s PMS je také možné, že dokázali pracovníci o něco lépe odhadnout, zda je program pro daného klienta vhodný a zvládne ho dokončit. Důležité je ovšem také říct, že ke spolupráci s PMS byli započteni i klienti, kteří vstoupili do programu jiným způsobem a byli u nich zavedeni až v průběhu v programu. Dále také, že u velké části klientů byli při zahajování či průběhu spolupráce aktivní souběžně pracovníci PMS a kurátoři.

Graf 1. Zde je vidět, že klientů, kteří dostali program explicitně nařízený je přibližně jedna třetina z celkového počtu. U těchto klientů je nicméně výrazně vyšší pravděpodobnost dokončení.

Důvody vstupu do programu

Důvody vstupu do programu i okolnosti se u jednotlivých klientů podstatně liší. V následujícím grafu je možné vidět několik arbitrárních shluků původních deliktů ke znázornění jejich rozložení mezi účastníky a také podílu úspěšných z nich (výjimkou jsou klienti po návratu z výkonu trestu, kteří jsou vedeni samostatně). Jedná se pouze o delikty nebo chování, kvůli kterému byl iniciován vstup do programu, tím pádem jde o hrubé zjednodušení – v realitě se problematika u jednotlivých klientů většinou mísila a původní problém se často ukázal být ne zcela podstatný. I tak lze na tomto základě získat základní povědomí o problematice, která se u klientů často objevovala. U třetiny z nich bylo důvodem násilné chování nebo agrese, u další třetiny penězi motivovaná činnost, přičemž poslední třetina přišla kvůli jiným problémům nebo po návratu z výkonu trestu. Vzhledem k celkovému počtu se může jednat o náhodné výchytky, nicméně z poměrů úspěšných mezi těmito kategoriemi lze spekulovat o tom, že program byl z hlediska dokončení častěji snazší pro klienty s drogovou problematikou, naopak náročnější pro ty, co se vrátili z vězení, pachatele sexuálních deliktů nebo žáky, studenty, jejichž problémy byly vázány primárně na školní kolektiv nebo prostředí.

Graf 2. Primární problematika při vstupu do programu - počáteční důvody vstupu do programu a poměr těch, kteří u dané problematiky program dokončili.

Vnitřní motivace

Při vstupu do tohoto programu jsem upřímně ani nechtěl nic konkrétního měnit, bylo mě to přiklepnuto soudem. Ale pak jsem zjistil, že ono je to vlastně dobrý sem chodit. Že mi to pomáhá vlastně řešit problémy, pomáhá mi to normálně vycházet se životem, aniž bych si zadělával na problémy.

(Michal, 17 let, více o tomto klientovi v kapitole Sebeovládání)

Jak už bylo řečeno, většina klientů přicházela do programu nedobrovolně – bez očekávání nebo s očekáváním nepříjemného. Dostatečný vnější impuls v podobě negativní motivace hrál bezesporu významnou roli pro „naskočení“ do programu a jeho dokončení, co se týká využití programu, byla ovšem přinejmenším stejně významným faktorem motivace vnitřní.

Zde šlo také o načasování – míru, ve které byli klienti připraveni důvěřovat pracovníkům a uvažovat o změně chování, myšlení či prožívání tak, aby se nedostávali do dalších problémů – aby se dostali „z kruhu ven“. Tato připravenost má různé fáze, přičemž si na základě zkušenosti z práce s klienty v programu dovolíme nabídnout drobnou a zjednodušující typologii, kterou prolne příklady klientů, které bychom do této kategorie řadili:

- 1. Klienti, na cestě z kruhu** – ti kteří už „narazili“ - většinou tím, že byli „přistiženi“ a potrestáni (nikoli nutně soudem, ale třeba také nedůvěrou blízkých). Tito klienti v převedeném slova smyslu také již „narazili“ na jiný způsob, kterým mohou ve společnosti být a fungovat. V jejich případě jsme se v programu zaměřovali na upevňování zdrojů k tomu, aby se na nové cestě udržovali i v těžkých okamžicích, aby mohli co nejvíce využít svůj potenciál a žít spokojeně bez výraznějších konfliktů se zákonem/společností. Velkou část práce ale tito mladí už mají za sebou, protože jsou rozhodnutí změnit svou situaci.

2. **Klienti, kteří se z kruhu mírně vychýlili a tuší jiné možnosti**, ale nemají dostatečné zdroje (např. podporu okolí) nebo dovednosti k tomu, aby udělali další krok. Kruh je snadno strhne zpět, proto je většinou důležitá i vnější a negativní motivace, aby v programu vydrželi a dokázali alternativní životní narativ a sebepojetí rozvíjet. Po rozvinutí vnitřní motivace a dosažení větší stability pokračuje spolupráce podobně jako u předchozího typu.
3. **Klienti plně uvnitř kruhu** – ti, kterým „problematický“ životní styl dává něco, co by jinak mohli získat jen velice obtížně. Často je velice silně propojený s jejich sebepojetím a prostředím – ať už vrstevnickým nebo rodinným, přičemž neznají alternativu. Mohou také vynakládat množství energie na to, aby popřeli důsledky svých činů. U některých je omezený náhled na škodlivost jejich chování spojený s extrémně nízkou schopností zaujmout perspektivu druhých nebo prožívat vlastní strach, nezřídka na bázi osobnostní patologie. Zde je na počátku potřeba dobře deklarovaná negativní motivace – získání základní důvěry obnáší delší čas. Zcela regulérní motivací v první fázi je vyhnout se problémům, přičemž cílem není odstranit takové chování, ale často ve smyslu *harm reduction* docílit menší škodlivosti, případně nabídnout možnosti, kterých může využít později (i o mnoho let později).

Typ 1)

Ze závěrečného rozhovoru s Lumírem (25 let): *Jsem celkově klidnější a určitě si i věřím víc. I v tom fotbale si je někdy člověk nejistý. Ale ty sezení byly užitečný, pan terapeut si se mnou sedl i nad tím a naučil mě takové ty další věci - jak se uklidnit, když je ten zápas vynervovaný a podobně. Někdy si sednu a to cvičení udělám a člověk se uklidní. Na fotbale, když třeba nevyjde zápas, i v práci si to umím zařídit, že si někde sednu na chvíli.*

*To, že jsem se naučil se nepouštět do konfliktů je hodně důležitý. Nikomu se nechce sedět ve vězení. Tím, že jsem tahle sezení měl a přemýšlím jinak, tak se úplně všechno změnilo - všechno je jednodušší. **Chci po čase založit rodinu a nebýt těchhle sezení, zase by to bylo jiné nějakou dobu a možná bych neměl tenhle nadhled.** Založit rodinu a pobít se zas kvůli nějaké blbosti a jít si někde sednout to by teda nebylo dobré. (...) Už se nenechám nějakým blbejma kecama vyprovokovat. Radši se otočím a jdu pryč. Je to jednodušší než se tam 20 minut bít. Říct mu svoje a když to nepomůže tak jít.*

Typ 1)

Úryvek z delší kazuistiky o Petrovi (17 let): Hned v průběhu prvního individuálního setkání se stalo něco, co zásadně změnilo vývoj spolupráce – Petr se drze usmíval od ucha k uchu, ostatně podobně jako na tom předchozím – kde byli i rodiče a kurátor pro mládež. Aniž bych na to reagoval, zkusil jsem reflektovat, že mi vlastně není jasné, čemu se tolik usmívá. Petr se svěřil, že jemu také ne – děje se mu to pořád. Oba jsme se trochu smutně zasmáli jeho příběhům o tom, že se to stává i v úplně hloupých situacích jako je hovor s ředitelem školy nebo pohřeb. Ale bylo jasné, že nemít takovou věc pod kontrolou zábava opravdu není. Domlouváme se, že je možné na dalších setkáních vyzkoušet, jak by se dalo tvářit lépe nebo aspoň jinak a postupně také jak obecně mluvit s dospělými nebo být asertivnější. Ukázalo se, že Petr má poměrně silné úzkosti ohledně toho, jak ho vnímají ostatní. (Klient Petr, více k jeho příběhu v kapitole Další příběhy)

Typ 2)

Linda (21 let) se dostala do programu po návratu z výkonu trestu, kde byla kvůli majetkové trestné činnosti, v minulosti se potýkala se závislostí, prošla dětským domovem. Brzy v průběhu programu se jí podařilo najít práci a zdravý kolektiv lidí kolem sebe, kvůli změnám v práci způsobeným koronavirem a turbulencemi v partnerských vztazích se nicméně nepodařilo tento stav udržet. Linda popisuje, že se měla možná až moc dobře – že to byl takový rozdíl, že to neustála. Vrátila se mezi problematické známé, kteří mají blízko k drogám a ztratila své příjmy. Půl roku po skončení programu popisuje, že díky programu lépe pochopila matku, která trpí duševním onemocněním (není to proti ní) – zároveň ale vztah nebylo možné měnit. Že si v průběhu programu uvědomila, že ne všechno je její chyba. Se svou situací není spokojená, ale stojí o změnu a chce znovu navázat spolupráci s terapeutem a posouvat se dál – je tomu blíž, protože už se jí to jednou podařilo.

Z rozhovoru 6 měsíců po ukončení účasti: *Ze začátku, když mi řekli s probačním dohledem, že mám chodit na ty terapie, tak jsem byla úplně otrávená – mám tolik povinností a ještě nějaký zas*aný program. Ale nakonec to bylo to nejlepší, co se mi stalo – byla jsem úplně ráda. Byla to taková chvilka, hodinka v týdnu, co byla fakt super a vždycky jsem se těšila.*

Typ 3)

Anna (19 let) přišla do programu kvůli napadení veřejného činitele. Zmítala se v začarovaném kruhu prostituce, dluhů a užívání drog, k tomu neměla podporu ze svého okolí a měla velice komplikovaný vztah s matkou. Z počátku byla velmi nedůvěřivá, pouze velmi postupně se jí dařilo otevírat důležitá témata a dosahovat dílčích změn, ty byly ovšem bez dostatečných zdrojů a kvůli silné závislosti neudržitelné a klientka byla vždy nucena vrátit se ke starým vzorcům. Také díky programu se jí podařilo dokončit obecně prospěšné práce a nalézt pravidelnou práci, dále za celou dobu také nedošlo k výbuchu agrese, které byly do té doby časté. Zda se jedná o dlouhodobější posun se ovšem nepodařilo zjistit, neboť klientka nebyla dostižitelná k rozhovoru po půl roce.

CÍLE EVALUACE A SBĚR DAT

CÍLE EVALUACE

Na základě celood organizační analýzy cílů práce s klienty byly vybrány oblasti, ve kterých chceme hodnotit úspěšnost jednotlivých služeb a celé organizace – témata, která jsou pro klienty organizace a dané služby klíčová. V rámci aktivit Centra prevence a resocializace (dále jen CPR) byla vybrána následující: trávení volného času, lidé v okolí, rodina, sebepojetí, sebeovládání a resocializace (popis v dalších kapitolách). Přestože původní koncept evaluace programu tyto oblasti nezahrnoval, rozhodli jsme se v rámci sjednocení napříč programy a službami vycházet z téže struktury a sledovat efektivitu programu právě v rámci těchto oblastí (rozdílná struktura přinášela nutnost ústupků, o kterých je psáno v kapitole Limity). Samostatně jsme ponechali průběžné sledování spokojenosti.

Cíle evaluace jsou následující:

- Ověřit účinnost programu při prevenci recidivy a zlepšení životní situace klientů v následujících oblastech:**
 - SPOKOJENOST
 - RODINA – kvalita rodinných vztahů
 - SEBEPOJETÍ – psychická rovina, kvalita prožívání a myšlení
 - SEBEOVLÁDÁNÍ – behaviorální rovina, dovednost jednání
 - ŠKOLA/PRÁCE/FINANCE – praktická rovina, zvládání školy, práce, financí
 - LIDÉ V OKOLÍ – kvalita dalších vztahů, dovednost komunikace
 - TRÁVENÍ ČASU – smysluplnost trávení času
- Zjistit, jak klienti vnímají program a přinést konkrétní příklady spolupráce**
- Ověřit použitelnost a přínosnost metod a evaluačního postupu pro další využití**

METODY

V rámci evaluace je použito více různých metod, či zdrojů informací. Z různých důvodů se nepodařilo získat každou metodou data ke všem úspěšným klientům (více v kapitole Limity):

Průběžné hodnocení spokojenosti	26 klientů (+ 21 neúspěšných - dílčí data)
Dotazníky (začátek + konec programu)	23 klientů
Rozhovor na konci programu	18 klientů
Rozhovor 6 měsíců po skončení	9 klientů
Pohled CPR	28 klientů

Průběžné hodnocení spokojenosti klientů

Abychom mohli nahlížet na spolupráci z dlouhodobější perspektivy a nikoli pouze zpětně, používali jsme na běžné bázi dotazník OUTCOME RATING SCALE (Miller et al., 2003, překlad do češtiny Zatloukal et al. 2006). Ten je tvořen 4 úsečkami (vizuálními škálami), na kterých klient zakreslil jednoduchou čárkou vždy na začátku sezení, jak byl v uplynulém týdnu spokojený ve čtyřech oblastech:

- OSOBNĚ (Osobní spokojenost)
- VE VZTAZÍCH (Rodina, blízké vztahy)
- VE SPOLEČNOSTI (Práce, škola, kamarádi)
- CELKOVĚ (Celkový pocit spokojenosti)

Ukázka:

OSOBNĚ
(Osobní spokojenost)

U každého klienta jsme tedy (po změření pravítkem) získali 5 průběžných údajů (4 oblasti + součet všech). Použití této metody je rychlé a jednoduché, díky tomu je často využívána v psychologickém výzkumu, ale také k získávání zpětné vazby ohledně účinnosti zvolených postupů. Výhodou je, že podobná vizuální škála oslovuje více než dotazník nebo číselná škála pocitové a emocionální zpracování. Využití může mít navíc terapeutické prvky – pomáhá se společně s klientem soustředit na zdroje a vytvářet pracovní alianci.

Využití metody v rámci evaluace je nicméně spíše experimentální a obzvláště v kontextu, kde většina klientů přichází do spolupráce nedobrovolně lze počítat se specifickými projevy (viz kapitola Průběžná spokojenost a ukázky jednotlivých klientů).

Dotazník

Abychom získali informace o změnách dosažených od začátku programu, administrujeme klientovi dotazník na začátku programu a při skončení. Inventář použitý a vytvořený pro účely programu má 50 položek, u kterých klienti zaškrtovali nakolik souhlasí s jednotlivými tvrzeními – a to zaškrtnutím možnosti „nepravdivé“, „spíše nepravdivé“, „spíše pravdivé“, „pravdivé“.

Některé otázky - zejména ty, které se týkají tendencí v chování, měly více projektivní charakter, některé sledovaly i relativně objektivní parametry: například, zda má klient dluhy, jaká je jeho průměrná známka ve škole. Pokud byly odpovědi negativní, tzn. naznačovaly přítomnost nějakého problému, zjišťovali jsme, zda u nich došlo na konci programu k posunu. A pokud se v dané oblasti zlepšila alespoň polovina z těchto odpovědí, považovali jsme to za ukazatel změny.

Ukázky položek:

Oblast	Ukázková položka	Počet položek (počet problematických odpovědí k cílení)
RODINA	<i>Rozumím si se svou matkou</i>	2 (1)
LIDÉ V OKOLÍ	<i>Mám někoho, na koho se můžu v nouzi obrátit</i>	4 (1)

TRÁVENÍ ČASU	<i>Často se nudím a nemám co dělat</i>	2 (1)
SEBEOVLÁDÁNÍ	<i>Snadno ztratím kontrolu nad svým chováním</i> nebo položky projektivnějšího typu: <i>Když někdo nechá otevřené auto, říká si o to,</i> <i>aby mu ho ukradli</i>	9 (2)
SEBEPOJETÍ	<i>Často se považuji za neúspěšného člověka</i>	9 (2)
RESOCIALIZACE	<i>Jsem spokojený se svou prací</i> nebo položky objektivnějšího typu: <i>Mám dluhy nad 10 tisíc Kč</i>	část z 15 (3)

Dotazník vznikl ještě před celoorganizační analýzou cílů práce s klienty a přestože byl administrován celý, některé jeho části nebyly v rámci dalšího postupu vynechány, konkrétně zejména oblasti PŘIJETÍ ZODPOVĚDNOSTI A DŮVĚRA K INSTITUCÍM (jejich přibližné vyhodnocení je v samostatné kapitole).

Samozřejmě dotazníky mají obecně řadu problematických aspektů - jedním z nich je, že klienti mohou mít (a zdá se, že mají) na začátku menší schopnost sebereflexe než na konci a také kvůli nedostatku důvěry na prvních setkáních hodnotí svůj stav a schopnosti jako bezproblémové. I proto jsme využívali víc různých metod. Více k problematice je v části Limity.

Rozhovory

Brzy po skončení programu kontaktuje úspěšné klienty externí pracovník programu ohledně domluvy na evaluačním rozhovoru. Ten by měl správně proběhnout kolem dvou týdnů po skončení v programu a navázat by na něj měl ještě jeden (tzv. follow-up rozhovor), přibližně o půl roku později. V obou případech se jedná o rozhovor polostrukturovaný, jehož cílem je zjistit aktuálně a s odstupem, jak klient vnímá změny, které se udály za jeho účasti v programu, a jejich důležitost v jeho životě. Vždy je přítom na jednoduché škále (1-5) kromě důležitosti zohledněno nakolik si myslí, že by jich docílil bez programu. Málo důležité nebo s programem nesouvisející změny nejsou dále využity. Naopak extrémně důležité změny, které by bez programu jistě nevznikly, jsou považované za výrazné.

Smyslem druhého rozhovoru je zjistit zejména to, jestli se klientovi podařilo udržet dosažené změny i po delší období, jestli se drží stranou problémů a případně také, jestli nemůže být „efekt“ programu o něco opožděný.

Pohled CPR

Zpětně byli ohledně změn tázáni také jednotliví klíčoví pracovníci klientů. Zadáním bylo určit změny, které mohli přímo pozorovat (např. komunikace v rodinných vztazích, rozvoj sebereflexe, apod.) nebo které se jim z dostupných informací jevily jako vysoce pravděpodobné a výrazné. Podobně také zaznamenat oblasti, ve kterých spolu s klientem usilovali o změnu, ale dosáhnout se jí nepodařilo.

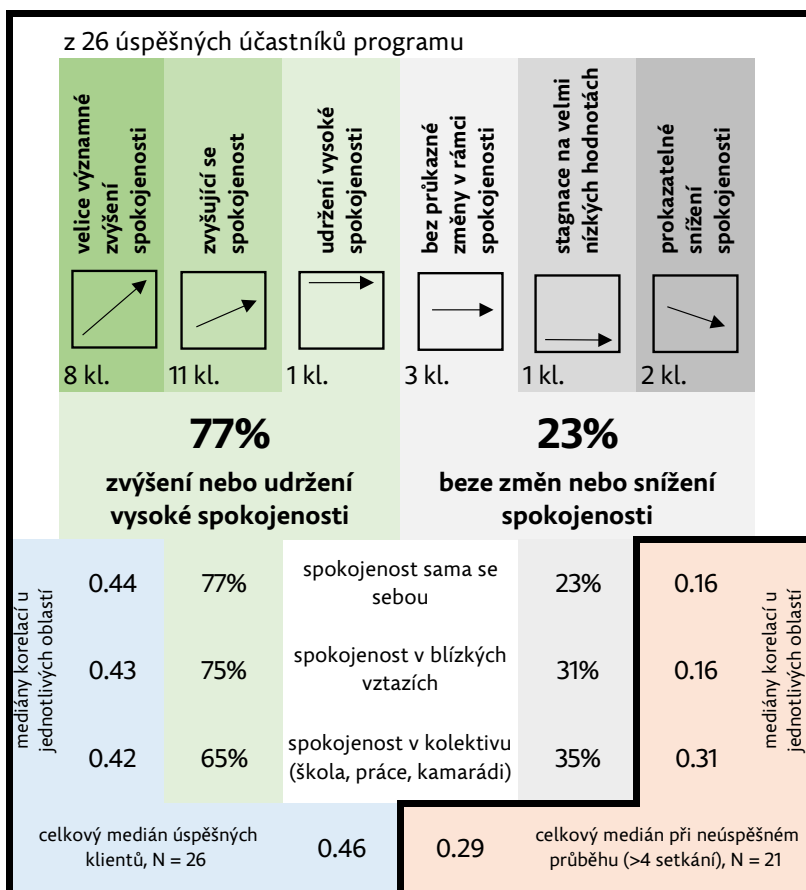
VÝSLEDKY

Průběžná spokojenost

Průběžné hodnocení spokojenosti bylo možné získat u 26 úspěšných klientů. Při součtu všech čtyř škál dohromady (dále celková spokojenost) došlo u 8 z nich k velice výraznému pozitivnímu posunu³, u dalších 11 k mírným pozitivním změnám⁴. 1 klient se držel po celou dobu průběhu téměř na nejvyšších číslech. Zbylých 7 nedosáhlo dlouhodobějších pozitivních změn – většinou u nich docházelo nadále k podobným výkyvům, přičemž u 2 z nich došlo v průběhu ke zhoršení spokojenosti⁵ - ne vždy to ale znamenalo neúspěch, jak víme třeba z rozhovorů s těmito klienty – podobně jako dotazníky mohlo toto mírné snížení být alespoň z části spojené s rozvojem sebereflexe, realističtějším vyhodnocováním situace nebo větší upřímností.

Co se týče poměrů u jednotlivých škál, nejsou přítomny zásadní rozdíly – nejčastěji dosahovali klienti pozitivní změny v oblasti osobní spokojenosti (poměr úspěšných je zde 77%), jak je dále patrné z tabulky změny v různých oblastech byly také podobně významné – mediány korelací jsou podobné a na úrovni střední významnosti.

Korelace⁶ v našem případě znamená vztah počtu setkání a výše spokojenosti. Pohybuje se mezi čísly -1 a 1, přičemž pokud by byla 1 znamenalo by to, že s každým dalším setkáním vzrůstá přímo úměrně spokojenost, při čísle -1 naopak klesá. Nejvyšší možné korelace se blíží klienti, u kterých došlo k významnému zvýšení spokojenosti a u kterých graf připomíná šipku vlevo v tabulce.

3 Statistická významnost na hladině 95%, dva z prvních čtyř zápisů a ani jeden z posledních čtyř pod hodnotou 6 z 10 – tzn. museli přijít se značně sníženou spokojeností, aby byla taková změna vůbec možná. Medián korelace je zde 0,75.

4 Korelace s počtem setkání více než 0,25 (medián 0,48). Statistická významnost většinou na hladině 90%.

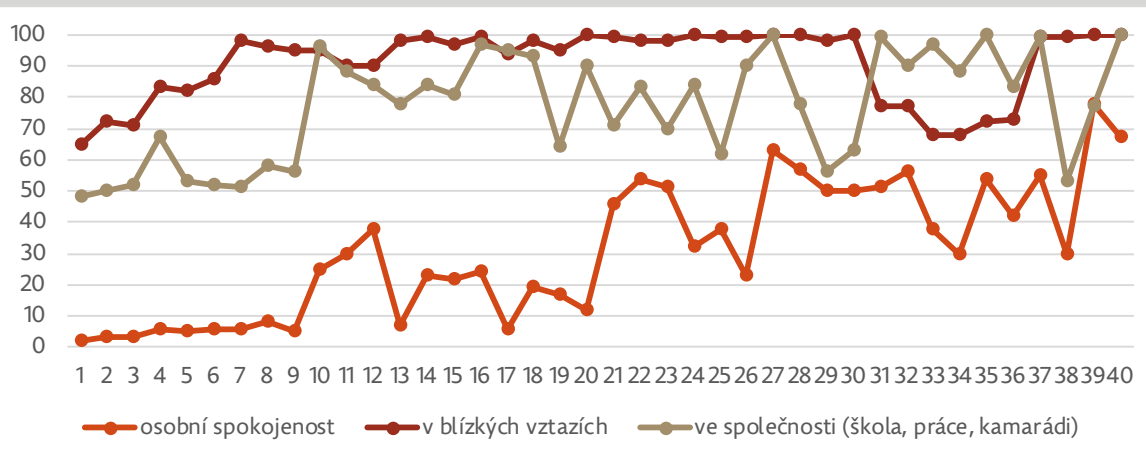
5 Korelace s počtem setkání méně než -0,25 (medián této skupiny je 0,01).

6 Použita byla konkrétně spearmanova korelace, která nepracuje s absolutními hodnotami ale jejich pořadím, čímž zmenšuje vliv náhodných vlivů, které se patrně netýkají účasti v programu.

Co se týče průběhu, u většiny klientů byla spokojenost na zmiňovaných škálách vzájemně propojena a k výrazným výchytkám docházelo pouze krátkodobě – výjimkou nicméně byla například spolupráce s klientem, viz následující ukázka.

Luboš (25 let)

významné zlepšení (0,84) mírné zlepšení (0,44) významné zlepšení (0,55)
celkově významné zlepšení (0,82)

Zlepšení je zde zaznamenáno (zejména na začátku) u všech tří oblastí. Zatímco u většiny klientů byla však spokojenost v různých oblastech alespoň rámcově propojena – na příběhu Luboše je patrné významné oddělení jednotlivých linií. Důvodem byly silné úzkostné stavy spojené s incidentem, kvůli kterému se dostal do programu a s jeho následky. Přestože v blízkých vztazích se měl dobře – měl podpůrnou rodinu, přítelkyni, se kterou čekal dítě, a měl také práci, ve které byl relativně úspěšný, jeho psychický stav mu zabraňoval prožívat sebelepší radost nebo se uvolnit či vyspat. Teprve v průběhu dlouhodobé spolupráce spojené s osobním podpůrným přístupem a nácvikem zvládnání jednotlivých stavů se začal Lubošův stav zlepšovat. Ani po uplynutí 1,5 roku v programu ovšem nebyl terapeutický proces úplný a Luboš byl rozhodnut vyhledat návaznou psychoterapeutickou péči.

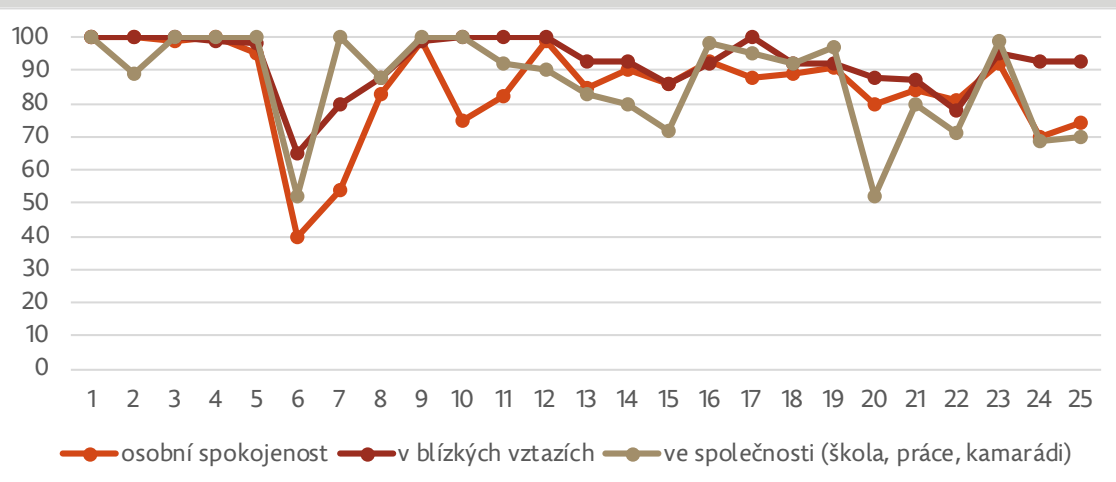
V průběhu závěrečného rozhovoru Luboš zmiňoval, že se mu podařilo získat díky programu větší nadhled, naučil se všimnout vzorců chování a prožívání a odtrhnout od negativních myšlenek.

RODINA⁷ SEBEPOJETÍ SEBEVLÁDÁNÍ ŠKOLA, PRÁCE, FINANCE LIDÉ V OKOLÍ TRÁVENÍ ČASU

7 V tomto řádku jsou zaznačeny oblasti, ve kterých sledujeme změny a které jsou více popsány v následujících kapitolách. Pokud je oblast zvýrazněna zeleně, znamená to, že klient dosáhl v oblasti pozitivní změny. Pokud červeně, znamená to, že ke změně nedošlo. V případě, že není zvýrazněna zeleně ani červeně oblast nebyla u klienta „cílená“, což zjednodušeně znamená, že v ní nebylo žádoucí něco měnit.

Radim (17 let)

zhoršení (-0,45) zhoršení (-0,39) zhoršení (-0,53)
celkově zhoršení (-0,43)

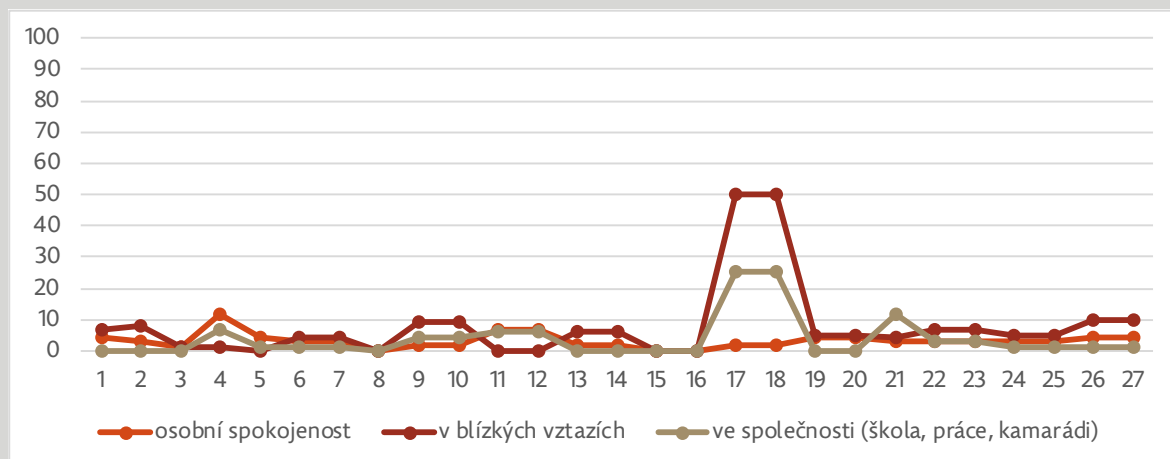
Radim vstoupil do programu po více převážně násilných ale také drogových deliktech a neúspěšném ukončení v jiném, skupinovém programu CPR. Také na základě zkušenosti s problémy a manipulací v rámci skupinové interakce, byly v průběhu spolupráce explicitně pojmenovávány projevy disociální poruchy osobnosti. A hlavním cílem bylo posilování způsobů, v rámci kterých by byl i s touto osobnostní dispozicí schopen fungovat ve společnosti bez výraznějších problémů a konfliktů se zákonem. Do spolupráce byla také do značné míry zapojena jeho rodina. Přestože křivka jeho spokojenosti ve všech oblastech signalizuje zhoršení, domníváme se, že se může jednat podobně jako u odpovědí v dotazníku spíše o efekt větší upřímnosti a možná také realističtějšího zhodnocení své situace. Propad kolem 6. setkání (viz šipka) je spojen s jedním z mála brzkých autentických projevů naštvání (v tomto případě na jeho kolegu). Může být také vyjádřením nespokojenosti, protože den před tímto setkáním absolvoval edukační skupinu, která ho nebavila.

Na konci programu Radim popisoval, že se díky programu zbavil nespavosti a zlepšil se vztah s mámou. Z pohledu CPR je nejvýznamnějším posunem, že za celou dobu účasti nedošlo k dalšímu agresivnímu incidentu a pravděpodobně ani k jinému protiprávnímu jednání.

RODINA SEBEPOJETÍ SEBEVLÁDÁNÍ ŠKOLA, PRÁCE, FINANCE LIDÉ V OKOLÍ TRÁVENÍ ČASU

Mirek (28 let)

stagnace (0,13) mírné zlepšení (0,38) stagnace (0,22)
celkově stagnace (0,15)

Klient přišel do programu kvůli ublížení na zdraví a vyhrožování. Už od dětství měl potíže s chováním a byl mnohokrát hospitalizován a umístován v ústavech různého druhu. Jeho vztah k matce je konfliktní a patrně také na základě událostí v jeho raném dětství chová dodnes nenávisť ke společnosti a jejím institucím, přičemž není schopen navazovat smysluplné vztahy. Z jeho osobní anamnézy byla patrné, že se u něj jedná o ranou citovou deprivaci a poruchu attachmentu (citové vazby). I přes spolehlivou docházku neměl Mirek vnitřní motivaci výrazněji měnit některé aspekty jeho životní situace. K jedinému výraznému zlepšení (viz šipka) ve spokojenosti se vztahy došlo po vážném konfliktu, který vyprovokoval a po kterém byl hospitalizován s vážně poraněnou čelistí. V té době se také vyřešil právní spor s advokáty, na jehož základě ušetřil nemalé náklady na platbách. Dále se také dozvěděl, že do výkonu trestu, který mu v té době reálně hrozil, by měl nastoupit nejdříve v červenci toho roku. Přestože byl na konci programu schopen větší sebereflexe a dokázal lépe pojmenovat, čím si vytváří vlastní problémy, nepodařilo se ho motivovat k nalezení práce nebo změnám v jeho vztazích či postojích.

RODINA **SEBEPOJETÍ** **SEBEVLÁDÁNÍ** **ŠKOLA, PRÁCE, FINANCE** **LIDÉ V OKOLÍ** TRÁVENÍ ČASU

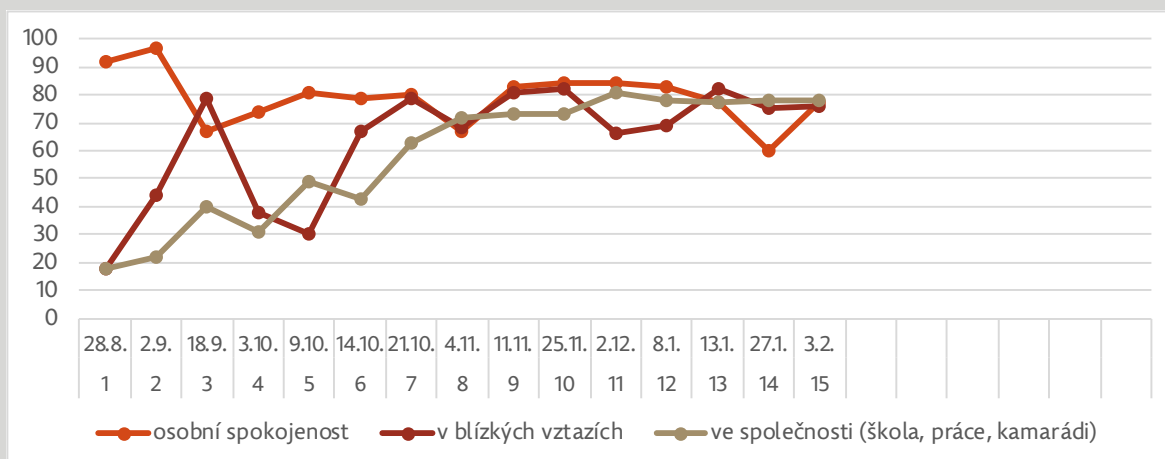
PRŮBĚŽNÁ SPOKOJENOST U NEÚSPĚŠNÝCH KLIENTŮ

Hodnocení průběžné spokojenosti nabízí alespoň orientační možnost zamyslet se nad změnami u neúspěšných klientů – konkrétně u 21 z nich, kteří se účastnili alespoň 4 individuálních setkání a předpokládáme tedy, že již mohli z programu něco získat. Rozdíl v průměru korelací s počtem setkání neúspěšných klientů je nižší než u úspěšných (viz spodní část tabulky), nicméně i zde se zdá, že u poloviny z nich docházelo během účasti v programu k pozitivním změnám (medián korelace je 0,3).

Zajímavé je, že šlo o změny hlavně u 3. škály, tj. oblasti kolektivu, školy a práce – jednou z možných interpretací je to, že klienti dosahují v prvních fázích programu hlavně změn v externějších a více prakticky zaměřených doménách, které pod tuto oblast spadají, což by dávalo smysl i z hlediska déle trvajícího navazování důvěry pro osobnější témata. Nelze nicméně ani vyloučit možnost, že cílení na tuto oblast, na rozdíl od ostatních, přes dosažené úspěchy nezvedá motivaci klientů k pokračování a úspěšnému dotažení programu.

Ivan (30 let)

zhoršení (-0,28) zlepšení (0,56) významné zlepšení (0,94)
celkově zlepšení (0,71)

Ivan vstoupil do programu na základě doporučení Probační a mediační služby. Má za sebou více deliktů, včetně napadení veřejného činitele, a také výkon trestu, v jehož průběhu se kvůli dlouhodobým psychickým potížím pokusil o sebevraždu. V průběhu spolupráce se podařilo stabilizovat některé, zejména vztahové, oblasti – důležitou součástí bylo stanovení priorit a vize do budoucna. Klient nadále také narážel na problémy při hledání práce kvůli své trestní minulosti. Ke zlomu došlo kolem 15. setkání, kdy se terapeut předem omluvil ze setkání kvůli nemoci. Přestože se v průběhu podařilo vytvořit s klientem důvěrný vztah a dobrou pracovní alianci, po zrušení setkání začal klient komunikovat vyhýbavě a později se nedostavil na další domluvené schůzky. Takováto událost tedy spustila neadekvátní reakci, patrně spojenou s patologií v rámci osobnostní struktury. Jednou z hypotéz je, že šlo o obranný mechanismus, který mu pomáhá předcházet odmítnutí – možná zejména právě tam, kde začal být vztah pro klienta důležitý.

ZMĚNY V CÍLENÝCH OBLASTECH

CÍLENÉ OBLASTI

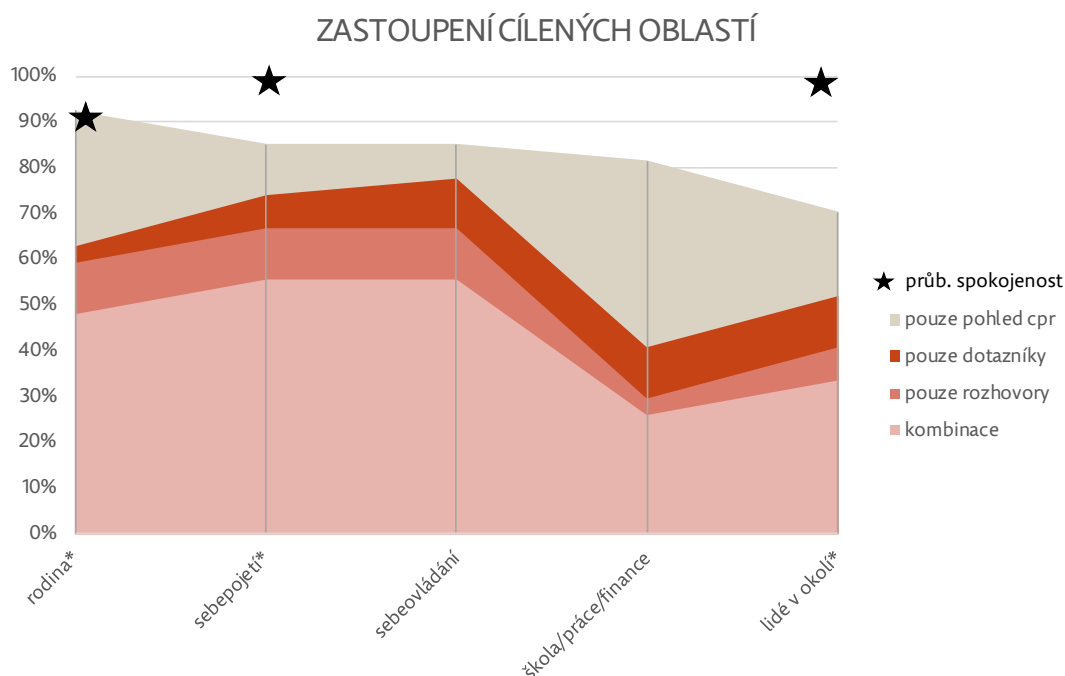
Vzhledem k různosti klientů a příčin jejich chování jsme se rozhodli v rámci evaluace zaměřit pouze na oblasti, které byly samotným klientem nebo pracovníkem CPR určeny jako problematické. A to v tom smyslu, že je v rámci nich prostor pro zlepšení a nedostatky mohou být rizikové pro recidivu problematického chování.

Cílené oblasti jsou tedy takové oblasti, v nichž je možné a žádoucí u klienta dosáhnout změny. V praxi jsou to tedy především ty, kterým se klient se svým pracovníkem v průběhu spolupráce věnují.

Tyto „cílené“ oblasti jsou přiřazeny ke klientům jedním ze čtyř způsobů: 1) na základě určení pracovníky CPR⁸, 2) na základě odpovědí klientů v dotazníku, který vyplňují na začátku spolupráce, 3) pokud jsou tematizována v rozhovorech s klienty po skončení spolupráce, přičemž nejčastěji se jedná 4) o kombinaci více těchto zdrojů, jak je znázorněno v grafu níže.

Nejčastější témata spolupráce se podle dostupných dat týkala oblastí *rodinných vztahů*, *sebepojetí*, *sebeovládání* a oblastí *škola/práce/finance*, která byla aktuální více než u 80% klientů. Lze ovšem také pozorovat, že u poslední zmiňované oblasti – by byl počet více než o polovinu menší, když by nebyla započtena hodnocení, která dělali pouze pracovníci CPR. Jinými slovy - tuto oblast (*škola/práce/finance*) určovali jako cílenou do značné míry klíčoví pracovníci a nikoli tolik klienti samotní. Pokud by se zohledňoval pouze pohled klientů, byla by naopak nejméně tematizovanou – přibližně u 40% klientů (viz spodní tři vrstvy grafu). Další oblast, kterou určují do značné míry, ovšem méně, pracovníci CPR je oblast *rodinných vztahů* – důvodem obou diskrepancí je patrně to, že jsou problémy a následně i změny v oblastech *škola/práce/finance* a *rodinných vztahů* lépe pozorovatelné pro pracovníky CPR, zatímco klienti samotní jim nutně nevěnují tolik pozornosti.

Graf 3. Zastoupení cílených oblastí mezi úspěšnými klienty – zda bylo v daných oblastech možné a žádoucí dosáhnout změny. Podíl vícečetných zdrojů – spodní vrstva, a dále těch kde byl zastoupen jenom jeden zdroj – dotazník, rozhovor s klienty, nebo pohled CPR (zelená vrstva).

*Oblasti, ke kterým bylo v průběhu dalšího vyhodnocování zařazeno hodnocení průběžné spokojenosti - osobní spokojenost k sebepojetí, spokojenost v blízkých vztazích k rodině, spokojenost ve společnosti k lidem v okolí (podíl měření byl tedy v těchto oblastech významně zvýšen, viz hvězdy). Vzhledem k podobné úspěšnosti, jsme se rozhodli využít i tyto údaje.

8 Bližší kritéria jsou rozepsaná u jednotlivých metod, viz kapitola Metody.

CELKOVÁ ÚSPĚŠNOST

POSTUP

U klientů, u kterých byla oblast vyhodnocena jako cílená, jsme pro určení úspěšnosti ve smyslu dosažení pozitivních změn použili následující kritéria:

- Klient je v oblasti úspěšný, pokud dosáhl pozitivní změny u více než poloviny u něj zjišťovaných způsobů (metod).** V opačném případě se jedná o neúspěch.
- Pokud je poměr přesně poloviční⁹, je to vyhodnoceno také jako neúspěch, není-li zároveň přítomen jeden z následujících ukazatelů:
 - Přítomnost pozitivní změny u rozhovoru po 6 měsících (tuto považujeme za důležitou, neboť ukazuje na dlouhodobé udržení změn nebo pozdější nástup)
 - Ukazatel výrazné změny u rozhovorů nebo průběžné spokojenosti (popis viz kapitola Metody)
 - Na cílení nezávislý ukazatel zlepšení či zhoršení¹⁰ celé oblasti v dotazníku (průměr všech odpovědí včetně neproblematických)

Tabulka 1 – ukázka postupu při vyhodnocování (ne)přítomnosti změny

Dotazníky	Rozhovor při skončení	Rozhovor po 6 měsících	Průběžná spokojenost	Pohled CPR	VERDIKT
Ukazatel zlepšení v celé oblasti (+)	není cílenou oblastí	není cílenou oblastí	beze změny	změna	ÚSPĚCH Vyrovnaný poměr, rozhodl ukazatel v dotazníku
beze změny	beze změny	výrazná změna	změna	není cílenou oblastí	ÚSPĚCH Vyrovnaný poměr, rozhodla změna v rozhovoru po 6 měsících
změna	změna	nerealizován	beze změny	beze změny	NEÚSPĚCH Prostý vyrovnaný poměr

CELKOVÁ ÚSPĚŠNOST

U každé z oblastí došlo na základě výše uvedeného mechanismu k pozitivním změnám v průměru u tří ze čtyř klientů, u kterých byla změna možná a žádoucí. Co se týče rozdílů mezi oblastmi – o něco nižší úspěšnosti dosahovali klienti v oblastech spojených se vztahy, a to zejména u *rodinných vztahů* (64%). To je v souladu s našimi očekáváními – problémy v této oblasti byly velice časté (viz kapitola Cílené oblasti) a mnohdy závažné a neřešitelné v rozsahu a struktuře tohoto programu.

Úspěšnost v rámci ostatních oblastí se patrně neliší nad rámec možné statistické chyby - na grafu níže je vykreslena zelenou plochou. Přerušovanou čarou je značen poměr klientů, u nichž byla oblast cílená. Zbýlými liniemi potom hlavní zdroje sycení – je vidět, že pracovníci CPR hodnotili změny u klientů nejvíce v oblastech *rodinných vztahů, škola/práce/finance* a *sebepojetí*. Cílení v rámci dotazníků a rozhovorů se zdá být celkem podobné (viz rozsah žluté a modré linie níže), což hovoří o tom, že je nastaveno přijatelně.

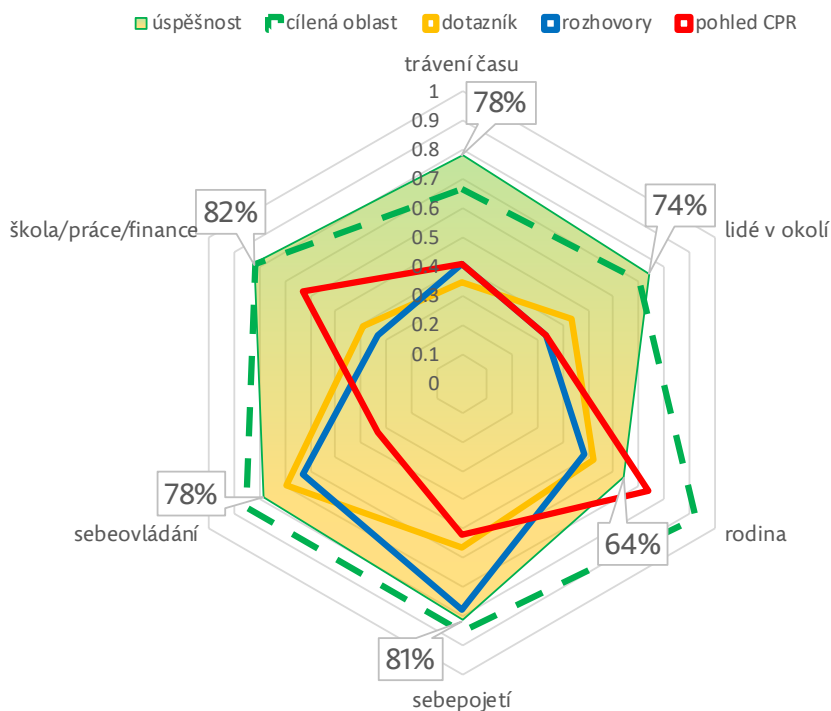
9 Ze všech hodnocení došlo k vyrovnanému poměru pouze 6x, ve 3 případech, byl hodnocen jako neúspěch, ve zbylých jako úspěch kvůli přítomnosti jedné z ukazatelů a, b, c. Zajímavé je, že vyrovnaný poměr byl většinou oblastí chování a sebeovládání.

10 Zhoršení pochopitelně nesvědčí pro úspěch, naopak může anulovat jiný z ukazatelů (a, b).

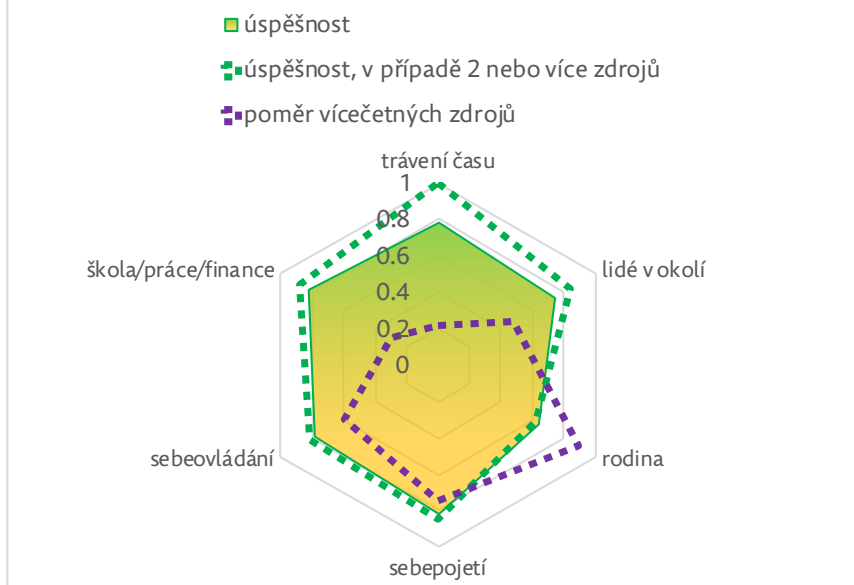

Pro zvážení validity hodnocení u daných oblastí je důležitý další graf – na něm je kromě úspěšnosti zaznačen podíl hodnocení, které vychází z více než dvou metod/zdrojů (fialová čára) a tudíž by mělo být věrohodnější. Dále také úspěšnost, pokud by byla vyražena ta hodnocení, která vycházejí pouze z jednoho zdroje (přerušovaná zelená čára). Zde je vidět, že rozdíly nejsou velké a u méně validních oblastí (např. trávení času) je s více zjišťovanými způsoby patrný spíše vyšší poměr úspěšných.

CELKOVÁ ÚSPĚŠNOST KLIENTŮ

POROVNÁNÍ S ÚSPĚŠNOSTÍ PŘI VÍCEČETNÝCH ZDROJÍCH

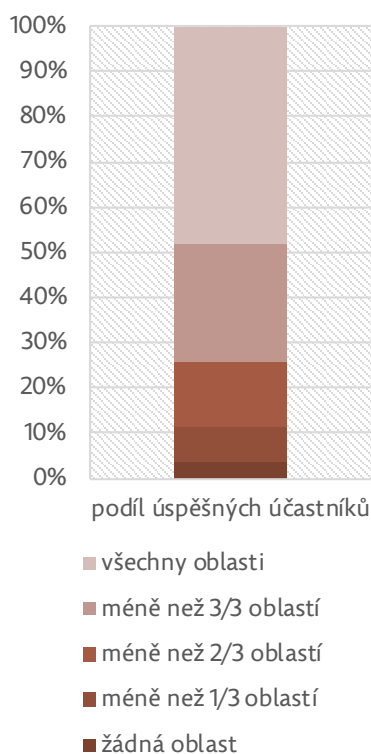

Jak již bylo řečeno a je patrné z předcházejících kapitol, u jednotlivých klientů bylo v průběhu přitomno více cílených oblastí, proto je vhodné také vyhodnotit úspěšnost napříč oblastmi. Z dostupných dat je patrné, že polovina klientů dosáhla pozitivních změn u 4 a více oblastí a změny jsou tedy vzájemně provázané více, než jsme čekali. Tím ovšem překvapení nekončí.

Přibližně 90% úspěšných klientů dosáhlo pozitivních změn u více než třetiny cílených oblastí a téměř u poloviny ze všech došlo ke změně ve všech cílených oblastech, tedy těch, kde byla změna možná nebo žádoucí. Pouze 1 klient z 27 nedosáhl pozitivní změny ani v jedné z 6 oblastí.

ÚSPĚŠNOST KLIENTŮ NAPŘÍČ CÍLENÝMI OBLASTMI

ÚSPĚŠNOST KLIENTŮ V JEDNOTLIVÝCH OBLASTECH

RODINA (Vztahy s nejbližšími)

Mladiství a mladí dospělí v cílové skupině často nemají dostatečnou podporu v rodině, jedná se po většinou o rodiny neúplné, velmi často bez otce. Někdy se sami rodiče dopouští trestné činnosti nebo řeší vztahové problémy neadekvátně. Kromě toho, že nemají v jejich chování vzor, mohou mladí lidé často vědomě či nevědomě utíkat z nenaplňujícího rodinného prostředí k trestné činnosti, k partě, apod.

Pozitivní změny se podařilo dosáhnout u 16 z 25 klientů (64%), u nichž byla oblast cílená.

V rozhovorech s klienty zaznívaly nejčastěji následující body (v závorce je uveden počet zmínek, a pokud pocházely změny pouze od klíčových pracovníků také zkratka CPR):

Lépe vycházím s matkou / otcem / rodiči (12x)

Narodilo se mu/jí dítě a svou roli zvládá (3x CPR)

Rodiče se nezměnili ale já o nich jinak přemýšlím (2x)

Ukázky úspěšných:

„Máme lepší vztahy, konflikty s otčímem ustaly taky díky tomu, že jsem se rozhodl přestěhovat. K biologickému otci necítím takovou nenávisť. Ne, že bych se s ním chtěl vídat, ale už mě to tolik neštve – a jako bych díky tomu neměl potřebu si to vybíjet jinde.“ (Michal, 17 let)

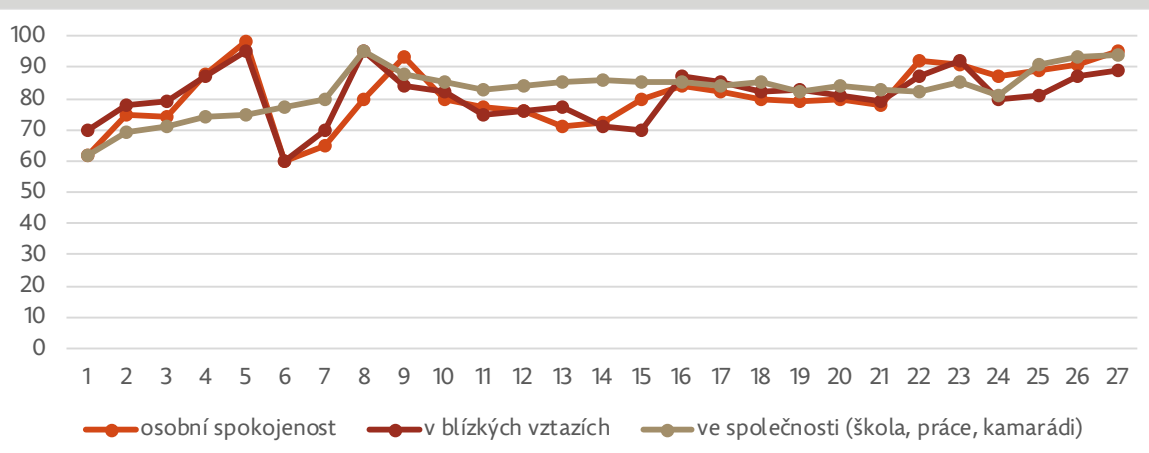
Navzdory post-traumatické stresové poruše dokázal udržet vztah a založit rodinu, přičemž péči o dítě dobře zvládá. (pohled CPR)

Ukázka neúspěšných:

S otcem ani matkou neměl zájem obnovit vztah, popravdě nebylo co obnovovat, protože jako chlapec byl zcela bez citové vazby. (pohled CPR)

Michaela (15 let)

Spolupráce s klientkou byla založena na komplexní práci s rodinným systémem. Více než polovina setkání proběhla za účasti někoho z rodiny, v mnoha případech rodičů i její mladší sestry. Iniciátory setkání byly v tomto případě rodiče dívky, kteří měli podezření na to, že dcera krade a věděli, že se její chování zhoršuje spolu s prospěchem ve škole – nerespektuje autority, pije alkohol a experimentuje s drogami, lže, vrací se domů pozdě. Mimo to docházelo doma k velice vyhrcovaným konfliktům, kdy se zcela přestala ovládat. Mezi 6. a 8. setkáním došlo k významnému zhoršení ve škole a ke konfliktům doma. V té době Michaela z domu na dva dny zcela utekla. Také na základě toho byli rodiče podpořeni ve vyhledání psychiatrické podpory a hospitalizace. Ta proběhla po 19. setkání a byla na základě vzájemné domluvy s otcem ukončena předčasně. Také na základě společného reflektování této zkušenosti se podařilo během dalších setkání významně zlepšit vztah mezi otcem a dcerou. A to nejspíš spolu s dalšími kroky připravilo půdu pro změny, které se odehrály na úplném konci programu nebo po jeho skončení. Michaela v závěrečném rozhovoru popsala, že začala trávit čas úplně jiným způsobem, přestala chodit do klubu a mnohem více času trávila s přítelem, podařilo se jí kolem sebe najít „nefalešné“ lidi, začala mimo jiného také cvičit jógu a mnohem více chodit a také se učit do školy. Co se týče oblasti sebepojetí, byla schopná reflektovat, že by potřebovala v mnoha situacích mnohem více krotit své ego. Vztah s rodiči hodnotila stále spíš negativně – podle ní zvýhodňovali její sestru. To se ale mělo změnit později – už za půl roku, kdy byl rozhovor zopakován reflektovala, že se vztahy s oběma rodiči výrazně zlepšily, navíc že se cítí obecně mnohem klidnější a cílevědomější. Mimoto vydržely všechny změny zmiňované dříve a některé se ještě prohloubily.

Z rozhovoru:

Začala jsem více pomáhat mamce a ségře, a taky jsem víc doma, tak vidím, že jsou kvůli tomu mnohem víc v pohodě. To je pro mě asi nejdůležitější - jsem za to strašně ráda, že s nima dokážu vycházet teď. (...) Úplně nejvíc pomohlo začít komunikovat s těma rodičema... Já jsem nikdy tak nekomunikovala s rodičema jako teďka. I tehdy když jsem ještě chodila do klubů a víc se o tom s nima bavila a volala si s nima, tak mě tam třeba pustili, do nějakýho času. A čím dál víc si od té doby uvědomuju, že ta rodina je hrozně důležitá a může být opora. Celkově jsem začala vnímat okolí jinak. Terapeut mi... no nevím jak to říct. Jak se mnou mluvil, člověk si z toho vždycky něco vezme - i když nechce - třeba to, že když budu dělat problémy, tak prostě vždycky něco zasáhne a budu mít horší život, než když se budu učit a budu se snažit.

Asi bych některé věci zvládla i sama, ale ten program všemu hrozně přispěl. Že jsem si uvědomila taky, že bych možná i já chtěla někdy pracovat s problémovými lidmi.

SEBEPOJETÍ (Intrapsychická úroveň)

Ač to tak často nepůsobí, tak ti největší „darebáci“ mezi mladými lidmi mají často nízké nebo nestabilní sebehodnocení, což se mnohdy snaží zastírat právě tím, že navenek působí suverénně. Různé negativní jednání (drzost, nedodržování pravidel) je také někdy jednou z mála oblastí, ve které mohou dosáhnout uznání a úspěchu. Tato oblast v sobě zahrnuje i vnímanou psychickou pohodu a integritu, souvisí se sebestředím ale také realistickým náhledem na svou situaci a motivací rozvíjet se nebo zlepšovat.

Pozitivní změny se podařilo dosáhnout u 22 z 27 klientů (81%), u nichž byla oblast cílená.

V rozhovorech s klienty zaznívaly nejčastěji následující body:

Jsem klidnější (8x)

Víc si věřím (3x)

Víc myslím na budoucnost (3x)

Mám větší nadhled (3x)

Lepší sebereflexe a motivace (3x CPR)

Ukázky úspěšných:

„Mám větší sebevědomí – už vím, že všechno v životě není moje chyba.“ (Linda, 21 let)

„Lépe se mi usíná, neposlouchám už toho strašáka v hlavě.“ (Monika, 15 let)

„Vím, jaké mám cíle, víc přemýšlím o budoucnosti.“ (Lumír, 25 let)

„Jsem klidnější a mám větší nadhled. Tolik neutíkám, když se to nepodaří, zkouším věci znovu. (...)

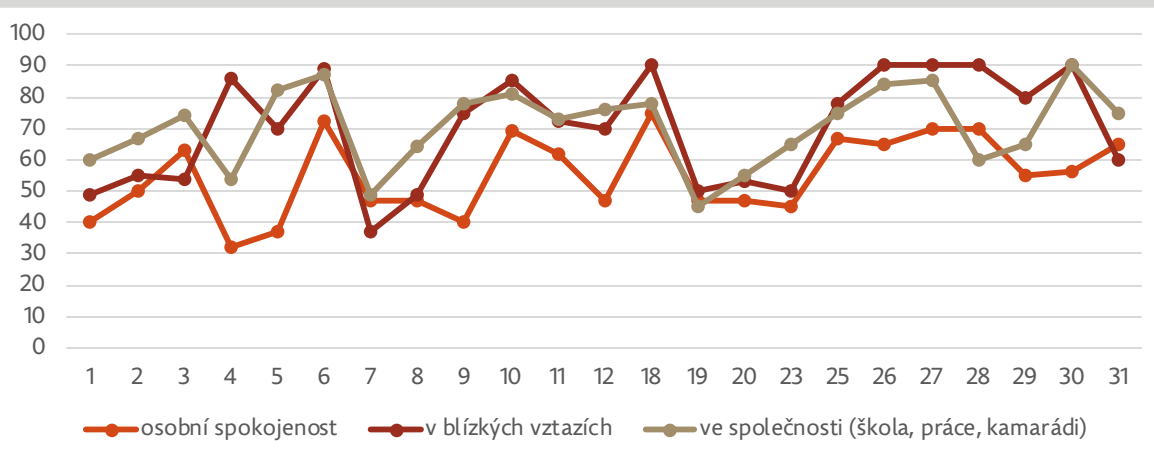
Program mi pomohl rozklíčovat život.“ (Adam, 17 let)

Příklad neúspěchu:

Nepodařilo se podpořit zdroje, sebevědomí zůstává velice nízké... (pohled CPR)

Kateřina (16 let)

Klientka Kateřina se do programu dostala na doporučení OSPOD poté, co se dopustila drobné krádeže. Program absolvuje dobrovolně. Problémem byly také časté pozdní příchody domů, spojené s konzumací alkoholu a marihuany. To vedlo k domácím hádkám s matkou, se kterou žijí samy ve společné domácnosti. Část spolupráce probíhala online formou z důvodů prevence Covid-19, data z ORS škály tak nejsou kompletní.

V průběhu spolupráce vyplývá na povrch řada traumatických událostí, které Kateřina prožila a které významně narušili její sebepojetí i vztah k dalším lidem. Z počátku spolupráce jsou patrné výkyvy v náladě často spojené s kontaktem s biologickým otcem, jejich vztah je velmi nestabilní. V rámci konzultace píše pro něj terapeutický dopis, bez odeslání. O něco později se odhodlá i k osobnímu setkání, kde dokáže sdělit své potřeby a důležité věci, které chce říct. Postupně tak docházelo ke stabilnějšímu zvládnutí kontaktu s otcem. K většímu propadu došlo kolem 19. setkání kvůli konfliktu doma, na společné konzultaci jsme se věnovali nastavení společného a odděleného času matky a Veroniky. Významné pro ni bylo odhalení často se vracející myšlenky „Nikdo mě nemá upřímně rád“. Pátrali jsme po jejím vzniku a poté vytvořili více odpovídající myšlenku „Jsou lidé, kteří mě mají rádi a takoví, kteří mě mají rádi méně“ tu si zapsala a nosila se sebou. Pracovali jsme dále na získání odstupů od nepříjemných myšlenek, naučila se jich všimnout a pojmenovat je. Pozdní příchody a konzumace alkoholu došly k výraznému snížení. Kateřina mluvila o tom, že někdy si s kamarádkami trochu alkoholu dají, ale méně a mluvila o tom, že už nepije, aby se vyhnula nepříjemným pocitům a myšlenkám. Věnovali jsme se řadě konzultací i aktuálním vztahům s vrstevníky. V průběhu spolupráce se již nevyskytlo sebepoškozování, které se dříve objevovalo. Úspěšně se věnuje i studiu. Zatím jsme se rozhodli ve spolupráci pokračovat i přes naplnění hodinového minima a věnujeme se dalším vymoňujícím se obtížím.

RODINA SEBEPOJETÍ SEBEVLÁDÁNÍ ŠKOLA, PRÁCE, FINANCE LIDÉ V OKOLÍ TRÁVENÍ ČASU

SEBEOVLÁDÁNÍ (Behaviorální úroveň)

Mladiství a mladí dospělí, kteří se dostávají do konfliktu se zákonem často i přes dostatečný náhled nedokáží ovládat impulsy, vzdorovat automatickým vzorcům chování. To mnohdy souvisí s menší orientací v emocích a nenaplněnými vývojovými potřebami. Oproti předchozí oblasti je tato zaměřena více na chování – průnik je ale pochopitelně velký a dělení do značné míry arbitrární – zatímco jsme např. větu jsem klidnější přiřadili k oblasti SEBEPOJETÍ, pokud klient pozoroval zklidnění ve smyslu méně agrese, patří to již sem.

Pozitivní změny se podařilo dosáhnout u 18 z 23 klientů (78%), u nichž byla oblast cílená.

V rozhovorech s klienty a z hodnocení CPR zaznívaly nejčastěji následující body:

Lépe se ovládám – méně (nebo vůbec) se rvu / piju / hulím (9x)

Jsem zodpovědnější / spolehlivější (5x)

Umím líp pracovat s časem (3x)

Ukázky úspěšných:

„Nervu se, vím že se dá ze všech situací nějak vymluvit a není třeba používat pěsti.“ (Lumír, 25 let)

„Dokážu kontrolovat svoje emoce.“ (Adam, 17 let)

„Snažím se být spolehlivý.“ (Vojtěch, 16 let)

„Umím si rozvrhnout čas.“ (Linda, 21 let)

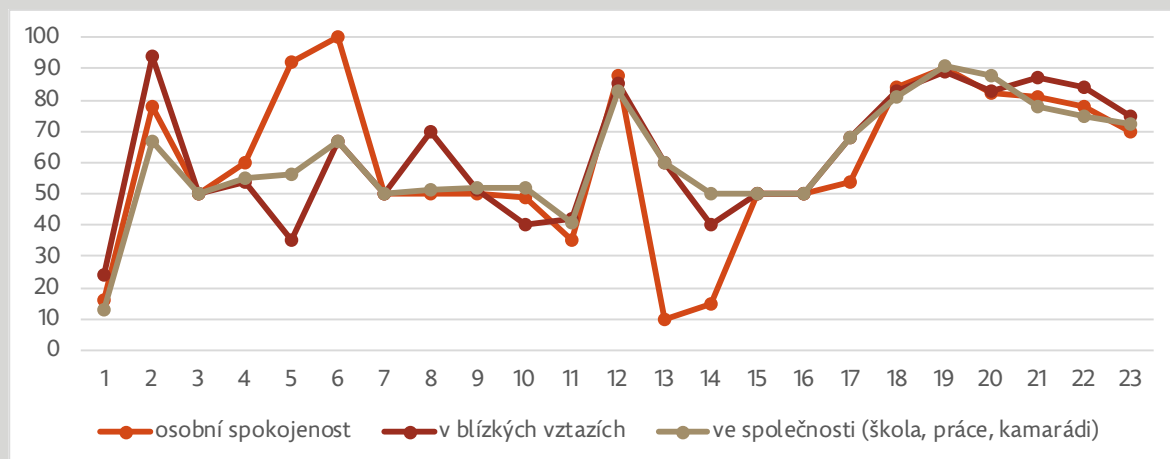
Ukázky neúspěšných:

Pokračují výbuchy hněvu a urážení, což vede ke komplikacím ve vztazích (pohled CPR)

Určitě jsem se naučil kontrolovat, v určitéch věcech jsem si moc nevěřil. Já jsem takovej člověk, že jsem v klidu v klidu v klidu a pak stačí jedna věc a všechno ze mě vybuchne. To v sobě dusím třeba několik dní a pak mě někdo naštvě a je to blbý. Tak se to snažím nějak ventilovat a už se mi to od programu daří nějak klidnit. Umět se kontrolovat je určitě ten klíč k lepšímu životu. Nenechat se vést jenom emocema ale přemýšlet nad tím.

Adam (17 let) více v kapitole Další příběhy

Michal (17 let)

Michal přišel do programu kvůli vážným konfliktům s otčímem, ale taky ve škole a jinde. Jeho osobní zakázkou bylo hlavně zacházení s časem. Kromě toho byl jako na houpačce (viz výkyvy v první půli grafu) – vždy se nadchnul pro nějaký projekt, který záhy opustil a všichni i on sám trpěli jeho hyperaktivitou, nespolehlivostí a pozdními příchody. Důležitý byl pro jeho vývoj a další spolupráci propad kolem 13.-14. setkání (viz šipka) – tehdy mu přišla soudní výzva ohledně neplnění obecně prospěšných prací.

Ze závěrečného rozhovoru:

Jak se mám: Myslím si, že je to výrazně lepší než před absolvováním celého programu, protože se mi podařilo vyřešit hrozně moc životních situací se školou, s prací a dořešil jsem ty OPP díky tomu, tam mi reálně hrozilo, že půjdu do vězení. Díky vlastně mému terapeutovi, který mě dost pomohl v tom, abych řádně dokončil svůj výkon trestu, díky všem. Cítím se teď výrazně líp.

Pří vstupu do tohoto programu jsem upřímně ani nechtěl nic konkrétního měnit, bylo mě to přiklepnuto soudem. Ale pak jsem zjistil, že ono je to vlastně dobrý sem chodit. Že mi to pomáhá vlastně řešit problémy, pomáhá mi to normálně vycházet se životem, aniž bych si zadělával na problémy. Naučil jsem se dělat priority těch problémů, které chcu řešit a dokážu si seřadit, který z těch problémů je nejakutnější a který se může odložit.

Co způsobilo změny: Zjistil jsem, že je lepší ten problém vyřešit hned. Protože když se vyřeší hned, tak nenese většinou žádný následky. Na rozdíl od toho, když to člověk neřeší, potom je z toho ve stresu, najednou se na něho toho sesype strašně moc a člověk neví jak z toho. Pomohlo mi to uvědomit si asi tak všechno dohromady – i s panem terapeutem když jsme spolupracovali a na těch edukačních skupinách mě to celkově tak nějak nakoplo tím správným směrem.

Zatímco po skončení programu popisoval Michal změny zejména v tom, že řeší problémy a je klidnější, po více než půl roce pak dodal, že vše z minula vydrželo a naučil se i díky programu také smysluplněji trávit čas, lépe se ovládat, získal také novou práci a dovednosti. Kromě toho také přestal chovat nenávisť ke svému biologickému otci, a díky tomu neměl potřebu si to „vybít jinde“.

Ne, že by šlo vše snadno a ideálně. Michal také na druhý rozhovor přišel se zpožděním. Dochvilnost, jak sám popsal, pořád není stoprocentní. „Ale je to o dost lepší“, dodal při pohledu na hodinky.

ŠKOLA, PRÁCE, FINANCE

Mladiství a mladí dospělí v naší cílové skupině se potýkají s celou řadou těžkých výzev na praktické úrovni – se školním neprospěchem, hledáním a neschopností udržet práci a nedostatečnou finanční gramotností. To vše vede k dalším potížím – dluhům, pocitu vyloučení z majoritní společnosti a nepřímo k neúctě k zákonu nebo společenským hodnotám. Naopak udržení a úspěchy v oblasti školy nebo práce mohou klienty posílit, pomáhají jim dostat život pod kontrolu. Pro tuto oblast jsou klíčové edukační skupiny, které byly součástí programu a které si řada klientů pochvalovala.

Pozitivní změny se podařilo dosáhnout u 18 z 22 klientů (82%), u nichž byla oblast cílená.

V rozhovorech s klienty a z hodnocení CPR zaznívaly nejčastěji následující body:

Našel jsem si práci / podařilo se mi dostat na školu (6x)

Umím lépe zacházet s penězi (3x)

Připravuju se do školy (2x)

Osamostatnil jsem se a přestěhoval (2x)

Ukázky úspěšných:

„Mám práci a snažím se šetřit peníze.“ (Kryštof, 17 let)

„Začala jsem se učit a nemám problém s docházkou.“ (Michaela, 15 let)

„Začal jsem splácet dluhy.“ (Adam, 17 let)

Ukázky neúspěšných:

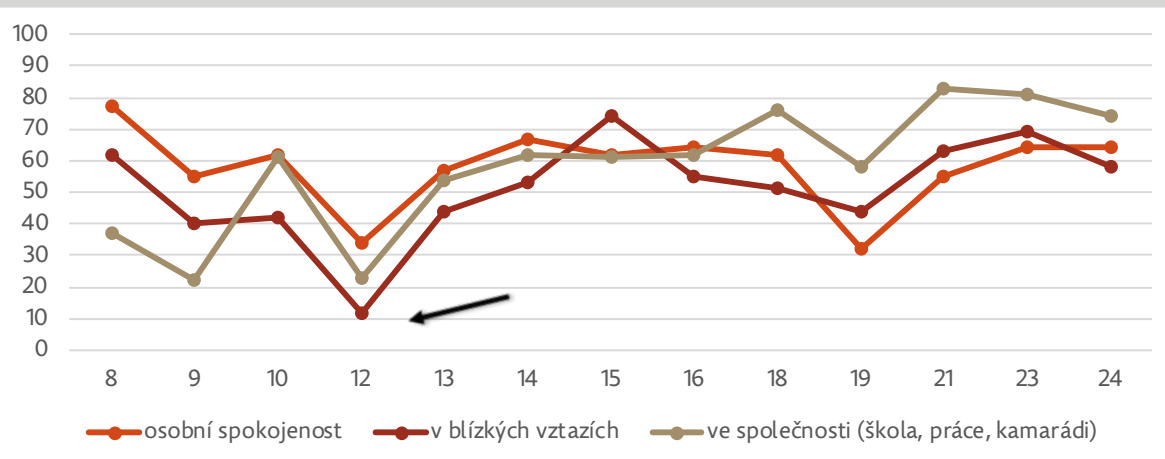
Práci si našel ale kvůli nefunkčnímu vztahu neudržel (pohled CPR)

Probrat jak ušetřit, co ušetřit, to mi bylo hodně přínosný. Zrovna v téhle době, kdy jsem musel platit nějaká odškodnění a podobně. Že jsem i hleděl, na čem se dá ušetřit.

Lumír (25 let)

Lucie (16 let)

U klientky Lucie se v průběhu programu zvýšila spokojenost zejména v oblasti zvládnání školy, práce a financí, do určité míry také v blízkých vztazích, což odpovídá oblastem, kterými se spolu s terapeutkou během spolupráce nejvíce zabývali.

V jedné fázi programu došlo u klientky ke značnému propadu ve spokojenosti (viz šipka na grafu). Tento propad zrcadlil obtížnou situaci, ve které se tou dobou klientka nacházela - konflikty s matkou, nejisté bydlení, odchod ze střední školy po pár měsících studia, nespokojenost ve vztahu, dlouhodobý nedostatek financí, zdravotní problémy. Konzultace, které následovaly, byly pro klientku důležité hlavně jako prostor, kde mohla bezpečně mluvit o tom, co ji trápí, protože ve svém blízkém okolí postrádala možnost bavit se s nezaujatou a přijímající osobou. Důležité bylo také citlivé a postupné zaměření klientčiny pozornosti na zdroje, které jí pomůžou danou situaci zvládnout. Ukázalo se, že klientka má sen stát se číšnicí a zvažuje přihlášení na jinou střední školu, dále si uvědomila, že ve svém současném vztahu chce zůstat, což ji motivovalo k překonání podmínek, které ji v dané době od přítele oddělovali (bydlení, vztahy v rodině, finance). V následujících setkáních ORS škála stoupala nahoru díky tomu, že se klientce povedlo vrátit do původního zaměstnání a zabezpečit si tak základní finanční potřeby. Klientka se aktivně snažila hospodařit s výdělkem a od setkání k setkání se jí dařilo lépe. Ke klientčině představě „dospělého samostatného života“, jak označila svou zakázku, také přispělo, že se rozhodla přihlásit na jinou střední školu, kam byla přijata. Nadcházející léto si vyhradila pro zabezpečení dostatečných finančních prostředků a v dalším školním roce už zvládla kombinovat školu i pracovní povinnosti.

RODINA **SEBEPOJETÍ** SEBEOVLÁDÁNÍ ŠKOLA, PRÁCE, FINANCE LIDÉ V OKOLÍ TRÁVENÍ ČASU

LIDÉ V OKOLÍ (Vrstevnické vztahy a komunikace)

Mladiství a mladí dospělí v naší cílové skupině často nemají uspokojivé vztahy s vrstevníky. Neumí, nechtějí nebo si nemohou vybrat své přátele a známé, kteří by je podporovali ve zdravějším životním stylu.

Ve skupinách přátel často neexistuje dostatek vzájemné důvěry, respektu. Při komunikování se navíc neumí prosadit asertivním, pozitivním způsobem, místo toho jsou buď agresivní, nebo na své cíle rezignují – což vede k další frustraci.

Pozitivní změny se podařilo dosáhnout u 20 z 27 klientů (74%), u nichž byla oblast cílená.

V rozhovorech s klienty a z hodnocení CPR zaznívaly nejčastěji následující body:

Přestal jsem se vídat s problémovými / falešnými lidmi (7x)

Snadněji se mi mluví s lidmi / jsem asertivnější (4x)

Ukázky úspěšných:

„Mám méně špatných kamarádů.“ (Max, 17 let)

„Vyhledávám úplně jiné lidi.“ (Monika, 15 let)

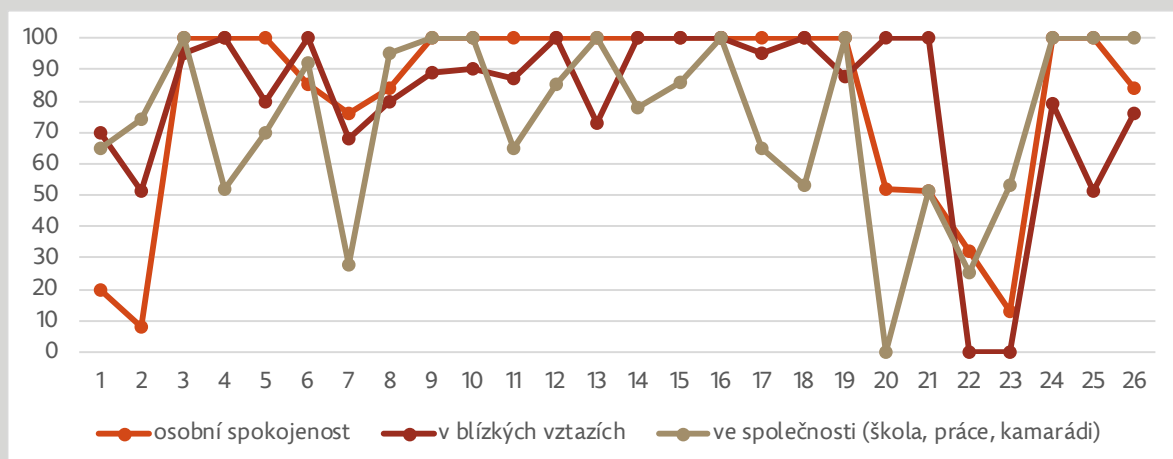
Výrazně menší sociální úzkost (pohled CPR)

Ukázky neúspěšných:

Nevytvořil si funkční podpůrnou síť, trvají problematické vztahy (pohled CPR)

Aleš (16 let)

Alešův příběh v programu je specifický – týká se pro něj velmi náročného odchodu z komunity neonacistů. Aleš byl podobně jako mnozí klienti z neúplné rodiny a sám obětí domácího násilí ze strany dalších partnerů matky. Jeho otec byl agresivní, závislý na drogách a opakovaně odsouzen. V jeho dětství nebyl přítomen. Už v jeho 9 letech, když se Aleš snažil při jednom z incidentů bránit matku, byli jediní, kdo mu pomohli členové hnutí skinheads. Svým způsobem se ho ujali a tvořili jeho novou rodinu, pomáhali mu v mnoha oblastech, včetně dotažení základní školní docházky. Aleš byl inteligentní a zároveň fyzicky zdatný, v rámci komunity brzy zaujímal významné postavení. Po jednom z mnoha násilných střetů a doslovném vystřízlivění měl výčitky svědomí a byl ve svých 16 letech rozhodnutý z hnutí odejít a vyučit se automechanikem. K tomu se také v první části programu odhodlal.

S tímto krokem se ale, jak začalo být stále více zjevné, ocitl v jakémsi „hodnotovém vakuu“. Stále sympatizoval s prvky neonacistické ideologie a nedokázal přijmout mnohé aspekty fungování ve většinové společnosti, nemluvě o tom, že ztratil většinu přátel a přítelkyni. Velkou část programu se relativně úspěšně potýkal se školou a partnerskými vztahy. Mimo jiného ale stále trvala jeho závislost na alkoholu. Poté, co mu zemřel strýc – ojedinělá podpůrná figura v jeho rodině – „zapíjel“ několik dní žal (propad označený šipkou). V opilosti se pustil do konfliktu ve škole, za který byl vyloučen, rozešel se s přítelkyní. Do programu nějakou dobu nechodil vůbec nebo pouze sporadicky, až přestal komunikovat úplně. Oficiálně mu byla účast uznána jako úspěšná kvůli splněnému počtu hodin – pro dosažení trvalých změn by ovšem bylo nutné spolupracovat významně delší dobu.

Z rozhovoru přibližně půl roku po skončení je patrné, že se mu v mezidobě i díky programu podařilo některé dílčí věci zlepšit – chodit do méně konfliktů (a více se v nich ovládat), přestat pít, najít si přítelkyni z jiného okruhu a výrazně zlepšit vztah s matkou. S otcem nicméně stále nevychází a pořád bojuje se svou situací a „démony“, je často nervní a jak sám říká – „nedokázal skinheady pořádně nahradit a pořád mu to chybí“. Zpětně popisuje, že z programu vypadl taky kvůli tomu, že některé věci byly moc těžké a nedokáže je měnit, přestože chtěl a pořád chce.

Ze závěrečného rozhovoru:

Chodit do programu bylo rozhodně zajímavý, rozhodně změna. Ze začátku jsem tam nechtěl chodit, to bylo jako od soudu. Ale můj terapeut je strašně v klidu chlap, jako v pohodě, bavilo mě to tam chodit. Že jsem se strašně uvolnil od těch nervů a odcházel jsem vždycky spokojenej.

Je to lepší od té doby co jsem byl v programu, jsem víc v klidu, ale občas mám takové ty záchvaty, že mi přeskočí a neudržím se... jsem protivnej, agresivní. Je to na 100% lepší než dřív, když jsem agresivní tak to dokážu líp ovládat. Že se trochu zamyslím, jestli mi to za to stojí nebo nestojí.

Chtěl bych úplně upustit od těch skinheadskejšch názorů, protože mi to furt nějak chybí - ty srazy, rvačky apod. Nějak se mi nepodařilo vyplnit tu díru něčím jiným... (...) Taky se neumím normálně bavit s lidma - nějak navázat obyčejnou konverzaci nebo tak. A pořád mám moc velký ego. Je hodně věcí co bych ještě chtěl měnit, ale já si myslím, že to nepůjde. Že je to tak strašně zakořeněný, že to asi nebude možný.

RODINA SEBEPOJETÍ SEBEOVLÁDÁNÍ ŠKOLA, PRÁCE, FINANCE LIDÉ V OKOLÍ TRÁVENÍ ČASU

TRÁVENÍ ČASU

Mladiství a mladí dospělí v naší cílové skupině mnohdy nemají smysluplnou náplň času nebo režim, který by jim poskytoval strukturu a příležitosti k učení. Někteří poté vyplňují čas s partami kamarádů.

Pozitivní změny se podařilo dosáhnout u 14 z 18 klientů (78%), u nichž byla oblast cílená.

V rozhovorech s klienty a z hodnocení CPR zaznívaly nejčastěji následující body:

Věnuju se něčemu smysluplnějšímu (škola, koníčky, tvorba) (6x)

Nechodím po venku / do klubů, ad. (3x)

Trávím čas s přítelkyní / přítelem / dítětem (3x)

Ukázky úspěšných:

„Čas trávím smysluplně, snažím se zlepšovat v tom co dělám.“ (Michal, 17 let)

„Přestala jsem chodit do klubů, jsem více s přítelem.“ (Natálie, 15 let)

Začal boxovat a běhat (pohled CPR)

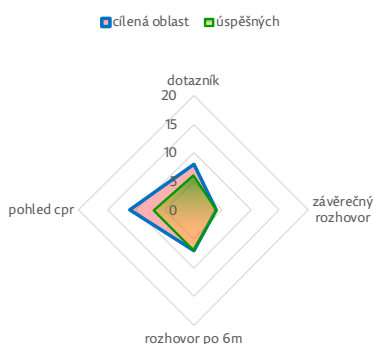
Ukázky neúspěšných:

Nepodařilo se rozvinout původní zdroje, nevrátil se ke sportu (pohled CPR)

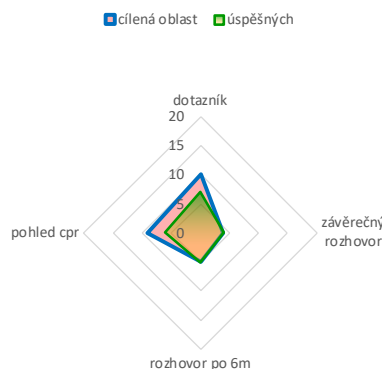

Porovnání cílené a úspěšnosti napříč oblastmi a metodami

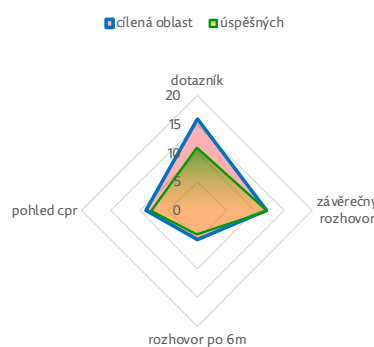
Trávení času

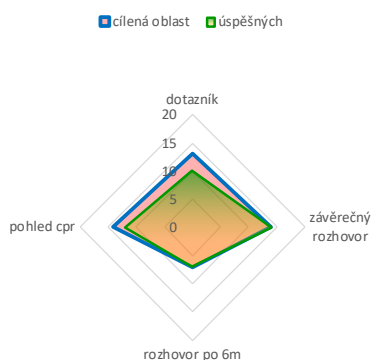
Lidé v okolí¹¹

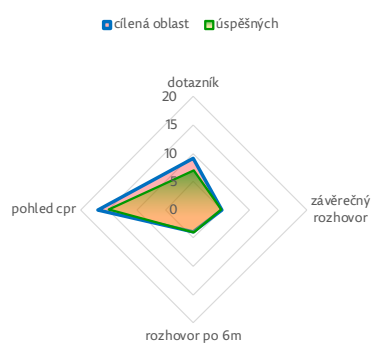
Sebevládnání (behaviorální rovina)

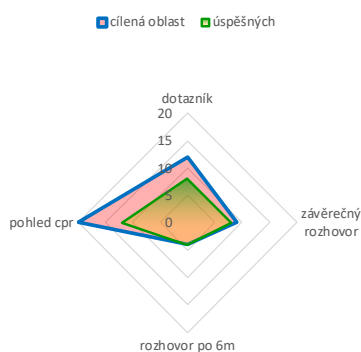
Sebepojetí (psychická rovina)¹²

Škola / práce / finance

Rodina¹³

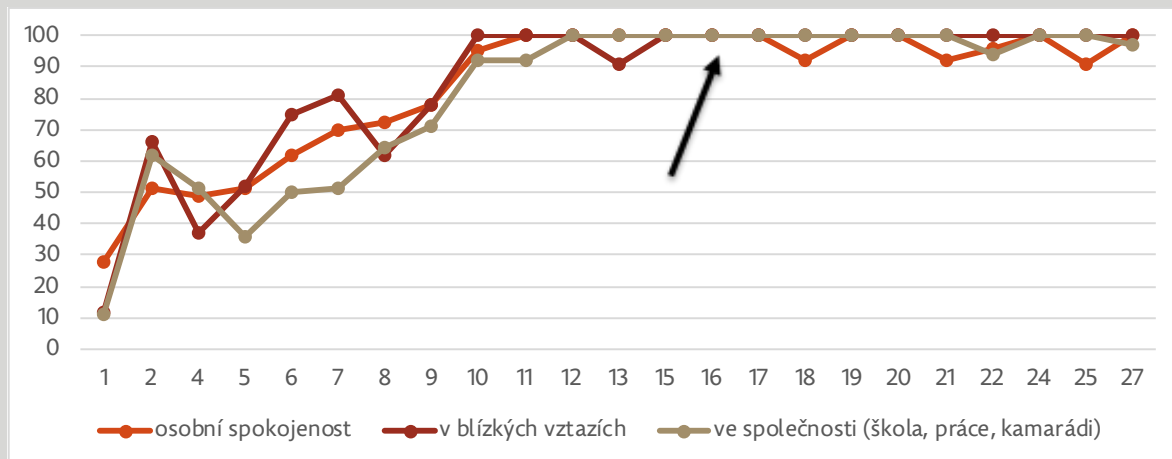
Z grafů je patrné, které oblasti jsou nejvíce syceny různými způsoby zjišťování. Můžeme si všimnout například, že pouze u 12 z 20 klientů, u kterých byla cílená, došlo podle CPR k pozitivním změnám v oblasti rodinných vztahů, zatímco v oblasti práce školy a financí se jich zlepšila naprostá většina. Napříč oblastmi je patrné, že pouze velmi malá část negativních výsledků (ve smyslu absence změny) je získávána během rozhovorů, čemuž se věnujeme v kapitole Limity jednotlivých metod.

^{11, 12, 13} Oblasti, ke kterým bylo v průběhu dalšího vyhodnocování zařazeno hodnocení průběžné spokojenosti - osobní spokojenost k sebepojetí, spokojenost v blízkých vztazích k rodině, spokojenost ve společnosti k lidem v okolí, úspěšnost je rozepsána v samostatné kapitole výše.

DALŠÍ PŘÍBĚHY

Někdy se stačí tolik neusmívat

Petr (17)

Petrovi je 17 let a nedávno se podílel na bitce mezi partičkami, která byla kvůli ukradené věci vyhodnocená jako loupežné přepadení. Chodí na učiliště, kde ho to vůbec nebaví a vzdal všechnu snahu se učit – chce přejít na snazší obor. Pochází z materiálně zabezpečené rodiny střední třídy, má dvě sestry a oba rodiče. Nikdo v okolí jeho rodiny se nikdy nedostal do podobných problémů – naopak, všichni jsou v rámci svého oboru relativně úspěšní a taky doma to funguje bez výraznějších konfliktů – tedy kromě toho, že si posledních pár let vůbec nerozumí Petr a jeho otec. Na prvním setkání, které máme sami, se Petr svěřuje, že bral nějakou dobu pervitin a další drogy, začal po rozchodu a pomáhaly mu „hodit se do klidu“.

Když Petr přišel, bál se, co s ním bude dál, nevěřil, že by program - a vlastně cokoli - mohlo být k něčemu dobré. Ztratil důvěru rodičů, chyběly mu dovednosti a sebevědomí, choval se drze, ale přesto s něčím zásadním do programu už přišel – s odhodláním zkusit to jinak a s podporou rodiny. Už na začátku spolupráce se pokusil hodně věcí měnit sám od sebe – omezit kouření marihuany a přestat se vídat s kolektivem, ve kterém došlo k trestnému činu. V průběhu spolupráce jsme se zaměřili na hodně oblastí – na zvláštnosti v jeho vztahu s otcem, ke kterému postupně i přes odlišné životní hodnoty a nedostatek otcovy autority začal nacházet respekt. Petr byl krůček po krůčku zodpovědnější, a tak mu i rodiče na jednom z dalších setkání i mimo něj předávali více zodpovědnosti a svobody, čímž získával další sebevědomí. Jeho spokojenost rychle rostla a s tím, jak se prohlubovala důvěra, mohli jsme se věnovat ještě více oblastem, které byly, jak se domnívám, neméně důležité – sebeovládání a hlavně sociální úzkosti – která provázela spolupráci už od začátku.

Hned v průběhu prvního individuálního setkání se stalo něco, co zásadně změnilo vývoj spolupráce – Petr se drze usmíval od ucha k uchu, ostatně podobně jako na tom předchozím – kde byli i rodiče a kurátor pro mládež. Aniž bych na to reagoval, zkusil jsem reflektovat, že mi vlastně není jasné, čemu se tolik usmívá. Petr se svěřil, že jemu také ne – děje se mu to pořád. Oba jsme se trochu smutně zasmáli jeho příběhům o tom, že se to stává i v úplně hloupých situacích jako je hovor s ředitelem školy nebo pohřeb. Ale bylo jasné, že nemít takovou věc pod kontrolou zábava opravdu není. Domlouváme se, že je možné na dalších setkáních vyzkoušet, jak by se dalo tvářit lépe nebo aspoň jinak a postupně také jak obecně mluvit s dospělými

nebo být asertivnější. Ukázalo se, že Petr má poměrně silné úzkosti ohledně toho, jak ho vnímají ostatní – hlavně dospělí. Mimo jiného se bojí, že ho okolí vnímá a vždy bude vnímat jako „neschopného“, sousedi jako „feťáka“ a teď i „zločince“. (Dalo by se uvažovat i o tom, že zapadání do těchto škatulek, ke kterému se občas uchýloval, mu dávalo aspoň nějaký pocit kontroly.) Některé věci jsme nacvičovali v průběhu rozhovoru o jiných tématech a taky jsme zjišťovali, co mu pomáhá pracovat v různých fázích nervozity – od toho, že si pořádně zadýchá, nebo že si v nejhorším i zakouří.

Nejvíce vzpomíná Petr i po půl roce po ukončení programu na setkání (viz značka v grafu), kdy se rozhodl právě tento strach konfrontovat a vážně mluvit s cizími dospělými nebo partičkou dospívajících. Nejen mluvit, záměrně se před nimi ztrapnit. Také to mu prý nejvíce pomohlo posunout se v životě dál. Jak to vlastně probíhalo? Nejprve podle obtížnosti sepsal seznam věcí, kterých se ve společnosti obává a které by zároveň bylo možné vyzkoušet. Od toho, že se někoho prostě jenom zeptá, kolik je hodin, po situaci, kdy se zeptá kde je známé náměstí, přestože stojí právě na něm. Ne, že by to šlo snadno. Předcházelo tomu několik týdnů neúspěšného odhodlávání promluvit s kýmkoliv cizím cestou ze setkání. Přestože na něm bylo vidět, jak náročné to je, všechny situace ustál. Po každém pokusu se o tom pobavil s jeho klíčovým pracovníkem, který seděl opodál. A na konci setkání z něj číselna hrdost i úleva – koneckonců svět se nezhroutil, ať si o něm, kdo chce myslí cokoli. Ale to byl jenom zlomek z toho, co se Petrovi povedlo.

Díky rozhovoru po půl roce víme, že se do ničeho dalšího nenamočil ani potom a má se dobře. Po změně školy si rychle našel dobrou brigádu, podařilo se mu najít přítelkyni, znovunavázat vztah s kamarády z dětství a udělat řidičský průkaz.

Ze závěrečného rozhovoru:

Problémy jsem dělal asi skrz to, že jsem nemyslel na budoucnost, a chodil jsem s klukama ven, neměli jsme co dělat, tak jsme pak začali dělat bordel no. Teď se snažím zaměstnávat, dělám ty sporty, brigádu, takže na tohle ani nemám čas.

Tak asi změnil jsem se celej. Předtím jsem myslel úplně jinak, nepřemýšlel jsem dopředu. Teď myslím i na budoucnost. Mamka říká, že jsem mnohem klidnější, že jsem i víc doma, nechodím ven s partičkama, neděláme problémy. Paní kurátorka říká, že vypadám slušnější, že se chovám slušněji. Začal jsem i přemýšlet, co dělám v životě špatného a zkoušel jsem to omezovat. Teďka jsem třeba úplně přestal hulit, chodím teď do školy každý den, dřív se mně tam vůbec nechtělo. Chodil jsem třeba dvakrát do týdne.

RODINA | SEBEPOJETÍ | SEBEVLÁDÁNÍ | ŠKOLA, PRÁCE, FINANCE | LIDÉ V OKOLÍ | TRÁVENÍ ČASU

Rozklíčovat si život

Adam (17 let)

Adam je introvertní, inteligentní mladík z rozvedené rodiny. Žije ve společné domácnosti s matkou, jejím přítelem a nevlastní šestiletou sestrou. Je sportovně nadaný a rád tančí. S matkou se často stěhoval, měla více partnerů, kteří ale byli často násilní. Byl svědkem násilí a několikrát mámu před útoky bránil. S otcem byl v řídkém kontaktu (od 6 let 1x za rok o prázdninách), ten o něj ale nejevil zájem. Přesto, po pobytu ve výchovném ústavu a po jeho útěku si ho v 15 letech vzal otec k sobě, což mu pomohlo od další ústavní výchovy. Po pár měsících se vrátil k matce.

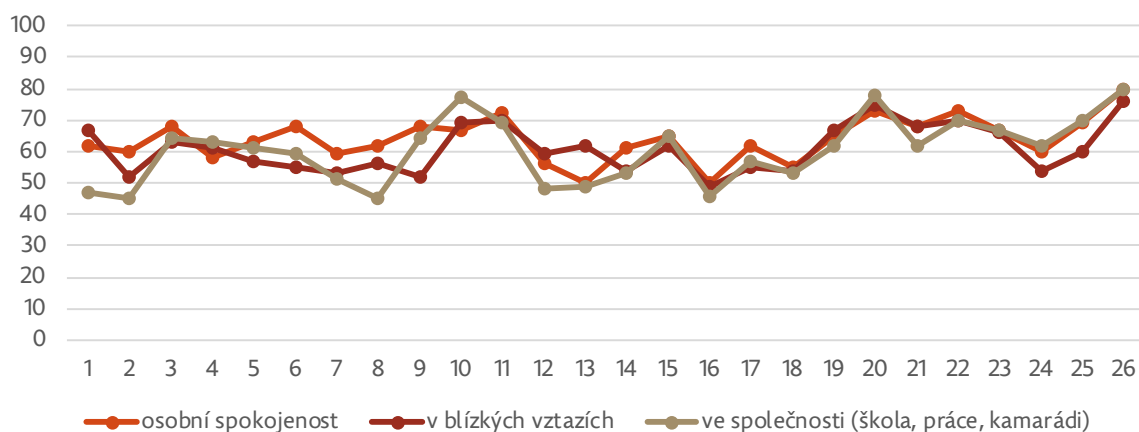
Větší agrese se u něj poprvé objevuje ve druhé třídě základní školy, poté již pravidelně. Sám je terčem posměchu kvůli nadváze. Ve 4. třídě je zamedikován psychiatrem, ale agrese pokračuje. Jede často nekontrolovaná, Adam má špatné svědomí a sám se jí snaží zvládat, ale je to těžké. Mezi 6. a 9. třídou je opakovaně umísťován do SVP, dále také do dětského domova nebo diagnostického ústavu. Celé období od 4 cca do 15 let považuje za těžké a náročné, kdy světlými okamžiky pro něj byli pouze návraty z institucionální péče. Klient reflektoval, že ústavy mu nikdy ve skutečnosti nepomohly, protože vždy udělal vše, aby ho propustili. Po návratu domů do toho zase spadl zpět.

Na začátku spolupráce sdílel, že se mu nedaří, že chce změnu. Nedotahuje věci, přestože nastoupil na střední školu, nedaří se mu udržet rytmus a sebedisciplínu. Nedokáže naskočit do studijního režimu. Do toho ho dobíhají soudy za trestnou činnost z minulosti. Nevidí, co by měl dělat v budoucnu, hledá smysl, vlastní vizi. Zatím alespoň chodí do školy a boxuje. Nejvíce jej ubíjí stereotyp, každý den se opakující činnosti.

V rámci terapie si pojmenovává tři nejvýraznější témata: 1. vlastní nerozhodnost (neví, co chce), 2. starosti způsobené chybami v minulosti (soudy, dluhy, sociálka) a 3. vědomí vlastní zodpovědnosti (každý strůjcem vlastního života). Následovala intervence zaměřená na hledání a formulování vlastních cílů: 1. prožít naplněný život, 2. zanechat něco po sobě (aby se jeho děti měly dobře (výlety, dobré skutky, dům, firma), 3. být nezávislý (stát na vlastních nohách, vlastní podnikání), 4. cestovat

Další kroky směřovaly na rozpoznání a pojmenování jeho zdrojů, které by pomohly. Také na základě podrobné anamnézy klient nahlíží skutečnost, že těžkosti v dětství, které nemohl ovlivnit, přirozeně směřovaly jeho osobní příběh směrem k delikvenci. Že vlastně nemohl jinak. Při pozorování časové osy dochází k závěru, že „ani nemohl věci dělat jinak, vždyť to dává smysl“. Na základě „vhledu“ do souvislostí svého života pokračovala spolupráce směrem k posílení vztahového pole, zvládnutí každodenních činností, osobního time-managementu a dotahování aktivit do konce. V jeho aktuálním životě bylo patrné oslabení zdravých maskulinních aspektů (sebedisciplína, vize, tah na branku) pravděpodobně díky nepřítomnosti zdravé mužské figury (absentující otec, který o něj nejevil zájem). Je schopný také reflektovat, že se svým chováním snažil se získat sílu, popularitu a ocenění, přičemž chtěl také přitáhnout pozornost matky, která se obrátila k jeho výrazně mladší sestře.

Přestože v průběhu spolupráce mění školu, kterou později stejně nedokončuje, získává postupně osobní vizi do budoucna, a díky tomu, že je stále schopnější samostatného fungování, daří se mu do určité míry narovnat vztahy v rodině, a hlavně – eliminovat riziko výkonu trestu. U tohoto klienta je během 25 setkání patrné pouze mírné zlepšení v rámci spokojenosti na 3. škále (škola/práce/finance). Výrazné změny nicméně popisuje v rámci rozhovoru po skončení a zejména v rozhovoru po dalším půl roce, kdy kromě upevnění původních změn přibývají další. Klient hodnotí program velice kladně - popisuje, že se zlepšil jeho vztah s otcem, a co víc - je celkově klidnější, dokáže podstatně lépe kontrolovat své emoce a má větší nadhled –

popisuje, že se mu podařilo rozklíčovat život. Přesto, že během účasti v programu nedokončil jednu ani druhou školu, následně se mu podařilo najít práci a v době druhého rozhovoru rozvíjí plány na založení samostatné živnosti. Přičemž všech těchto změn by údajně téměř jistě nedosáhl bez programu.

Ze závěrečného rozhovoru:

Já jsem takovej nedůvěřivej typ ale panu T. hodně věřím a mohl jsem se s ním bavit na rovinu. Nikdy jsem za nikým nechodil se svěřovat a tak a snažil se s tím poprat sám. Ale je to vážně jiný, když se to někomu řekne apod. a on na to řekne třeba svůj názor, svůj pohled. Bylo to vlastně hodně těžký období, i když jsem čekal na soud a tak. A ta podpora psychická byla důležitá. I že jsem potom nemusel zatěžovat mamku tady těma věcmama...

Co bylo těžký? Když se mi třeba nechtělo nebo jsem nechodil do školy, tak se mi sem úplně nechtělo. Protože pan T. je dobrej ale na druhou stranu je někdy takovej ráznej, že do školy musím nebo tak. Ale myslím, že je to dobrý, že mě fakt upevňoval v tom, že jsem něco začal tak ať pokračuju. Na mě by to asi ani neplatilo, když by říkal, že všechno je dobrý a podobně.

Neřekl bych jako úplně, že jsem jako úplně hodnej. Že chodím do kostela nebo tak něco. Ale prostě vím do čeho můžu jít a do čeho ne. Neskočím třeba do nějakýho kšeftu, abych měl hned peníze, jak jsem to měl dřív. Nevyplatí se to, je to zbytečný - zdá se to rychlejší, ale pak zase chodit po policajtech a to všechno. I že mě ten soud vlastně dal tohle, tak to beru tak nějak jako druhou šanci, já už jsem to viděl hodně špatně. Byla to taková lekce a asi jsem to potřeboval. Když by mi to nehrozilo, asi by mě to nedonutilo něco měnit.

RODINA SEBEPOJETÍ SEBEVLÁDÁNÍ ŠKOLA, PRÁCE, FINANCE LIDÉ V OKOLÍ TRÁVENÍ ČASU

JAK VNÍMAJÍ PROGRAM ÚSPĚŠNÍ KLIENTI

V rámci rozhovorů byli klienti doptáváni kromě konkrétních změn také na to, jak program hodnotí celkově, co konkrétně bylo nejvíce nápomocné nebo co naopak těžší. Dobré je ovšem připomenout, že rozhovory nebyly realizovány se všemi, což s sebou nese zkreslení.

JAK VNÍMAJÍ PROGRAM OBECNĚ?

Většina klientů program hodnotí pozitivně, mnoho z nich vstupovalo do programu s nedůvěrou, ale později zjistili, že je možné program využít i pro sebe. Jeden z klientů za užitečný považoval jenom začátek - pro každého byla zkušenost také vzhledem k přizpůsobení jejich potřebám rozdílná.

„Tak ze začátku se mi moc nechtělo, pak jsem to začal brát jako užitečný a byl jsem i rád, když jsem sem chodil. Vidím, že mi to pomohlo, takže jsem za to rád.“ (Petr, 17 let)

„Dobry byly ty začátky projektu, to jsme se měli víc o čem bavit. Když už jsem chodil dýl, tak už jsme se neměli o čem bavit. Užitečný pro mě bylo řešit na individuálních setkáních noční kluby, nějaký ty bitky tam, hádky, řešili jsme jednu holku, ublížení na zdraví. Na skupinách bylo skoro všechno užitečný, hodí se to do života. Nejvíc mě zaujaly ty dluhy.“ (Miloš, 15 let)

CO POMOHLA KE ZMĚNÁM?

Nejvíce užitečně hodnotí respondenti individuální setkání s terapeutem (klíčovým pracovníkem) - především přizpůsobení se osobnímu tématu daného respondenta, dále také využití konkrétních postupů (například nácvik všímavosti). Cení si odbornosti pracovníka, laskavého přístupu a zájmu.

„Byly mi položené otázky, které bych si já sám nepoložil a donutilo by mě to k odpovědi, kterou bych v hlavě hledal strašně dlouho bez té otázky. Mohl jsem se tady otevřít, nedusit to v sobě, pobavit se s někým jiným, kdo na to měl vlastně nestranný náhled.“ (Kryštof, 17 let)

„Pomohla třeba technika s kartama si to ujasnit – co bych v životě chtěl a co proto musím udělat.“ (Karel, 25 let)

„Když jsem odcházel, měl jsem lepší pocit a další den mi bylo líp. Dodalo mi to sílu – hlavně ten přátelský přístup a různý cvičení – třeba zakotvení a nádech a výdech.“ (Luboš, 25 let)

„Nebo jsem měl vypsát na papírek, kdo jsem, co jsem, a z toho pak vlastně vyplývaly různé věci. A to jsem si pak začal taky uvědomovat hodně věcí.“ (Petr, 17 let)

„Myslím, že je to hlavně díky tomu programu. Terapeut některé věci asi vysvětlil i rodičům a mě pomohl jim to vysvětlit.“ (Michaela, 15 let)

Většina respondentů hodnotí užitečně edukační skupiny - nejvíce témata osobního rozpočtu, řešení dluhů, bydlení. Respondenti mají však často rozdílné zkušenosti, proto některá skupinová setkání vnímala neužitečně – zejména kvůli tématu nebo dalším účastníkům skupiny.

„Nebo jak byly ty skupiny, tam mi hodně pomohli kde hledat práci, kde bydlení na jakých stránkách, bez toho bych tady asi nějak neuspěl.“ (Kryštof, 17 let)

„Přišly mě užitečný i ty skupinový setkávání, protože jsme tam měli o dluzích a exekucích nějaký program, tak z toho jsem pochopil, že si jako nikdy nechci brát nějakou půjčku, kterou nebudu moct splatit.“ (Petr, 17 let)

Kromě programu jim ke změnám dopomohla ve více případech rodina, partneři nebo práce.

CO BYLO TĚŽKÉ?

Někteří jmenovali praktické aspekty účasti, např. dojíždění, další například konkrétní rodinné sezení. Vícekrát pojmenovali obtíže v souvislosti s otevíráním osobních témat nebo uděláním prvního kroku, případně také s plněním „domácích úkolů“ zadaných terapeutem.

*„Co bylo těžké? Když se mi třeba nechtělo nebo jsem nechodil do školy, tak se mi sem úplně nechtělo. Protože pan terapeut je dobrý, ale na druhou stranu je někdy takovej ráznej, že do školy musím nebo tak. Ale myslím, že je to dobrý, že mě fakt upevňoval v tom, že jsem něco začal tak ať pokračuju. Na mě by to asi ani neplatilo, když by říkal, že všechno je dobrý a podobně.“
(Adam, 17 let)*

*„Obtížný mi přišly takový ty zkoušky, který jsem měl dělat i doma. Vybral jsem si, že přečtu knížku a to se mi zrovna teda úplně nepovedlo, protože se mi pak číst nechtělo. Pak jsem měl další zkoušku, že jsem měl chodit na tréninky v MMA a to bylo dobrý, to mě i bavilo. Možná mě taky některý témata přišli ze začátku takový jako, že jsem si říkal, jestli to vůbec chcu pustit ven, ale pak vždycky když jsme se o tom pobavili, tak to bylo vždycky asi dobře.“
(Petr, 17 let)*

DLOUHODOBOST ZMĚN

Bohužel se nám nepodařilo nashromáždit dostatečně průkazné údaje ohledně „udržitelnosti“ změn v horizontu dalšího půl roku. Rozhovorů s dostatečným odstupem proběhlo pouze devět, u dvou z nich navíc neproběhl rozhovor první, k tomu všemu se v průběhu mírně změnila struktura rozhovoru a ne všem jsme explicitně předčítali změny z prvního rozhovoru s dotazem, zda stále trvají. Potenciální zkreslení samozřejmě může plynout z toho, že se tyto rozhovory podařilo realizovat především s těmi, kterým se daří lépe.

Z toho, co víme na základě zběžného vyhodnocení 9 rozhovorů a těch předešlých je ovšem zjevné, že naprostou většinu změn se podařilo klientům udržet i v horizontu půl roku. Pouze u jedné klientky došlo ke zhoršení v jedné oblasti (konkrétně rodinných vztazích). U většiny klientů se situace zlepšila, pozitivních změn spíše přibývalo, anebo je zpětně hodnotili jako více důležité či více spojené s programem, jak je zmíněné v několika příbězích klientů.

RECIDIVA

Vzhledem k tomu, že se nepodařilo získat objektivní data o dalším páchání od PMS nebo jiných institucí (viz kapitola Diskuse a limity - odhad recidivy), rozhodli jsme se doptávat, jak se klientům daří vyhýbat problémům v rozhovorech, které proběhly 6 měsíců po skončení účasti. Jde o zcela orientační data, kromě jejich možné nespolehlivosti hlavně kvůli nízkému počtu účastníků (7), se kterými jsme podobný rozhovor vedli. Z toho, co víme, se ale zdá, že:

- 6 klientům se i po půl roce od skončení v programu daří zcela vyhýbat problémům
- 1 dalšímu se daří „celkem“, nikoli zcela.

Zajímavé je, že zatímco ještě při končení programu udávali 2 klienti, že se jim to „celkem daří“, po půl roce již, že jsou bez problémů úplně. To znovu odpovídá tomu, že některé změny mohou dostat prostor nebo se upevnit až po skončení programu (viz předchozí kapitola).

VYŘAZENÉ OBLASTI DOTAZNÍKU

V původní koncepci byly dále zahrnuty oblasti PŘIJETÍ ZODPOVĚDNOSTI a DŮVĚRA K INSTITUCÍM. Vzhledem k vytvoření celoorganizační koncepce a také zběžného vyhodnocení těchto položek, nebyly dále brány v potaz v rámci jiné oblasti ani samostatně. Ukázalo se, že klienti často těmto položkám špatně rozumí a jejich odpovědi se velmi často (zejména v první zmiňované oblasti) rozcházejí s pohledem pracovníků. Údaje z dotazníků k nim ovšem máme, proto můžeme nabídnout dílčí vyhodnocení (viz tabulka). Zdá se, že v rámci DŮVĚRY K INSTITUCÍM se u těch klientů, kteří byli zprvu nedůvěřiví (nebo – což bohužel nelze vyloučit - upřímnější) se podařilo ve většině případů dosáhnout zlepšení. Tato důvěra může reflektovat zdařilé navázání vztahu s CPR a je otázkou nakolik je přenositelná k jiným institucím (odpovědi na dvě položky v tabulce se mnohdy lišily).

OBLAST	ukázka	Cílení	Úspěšnost
PŘIJETÍ ZODPOVĚDNOSTI (6 položek; 1 k cílení)	<i>Chápu, když mi lidé vyčítají, co jsem udělal/spáchal</i>	17 z 23 kl. (73%)	9 ze 17 kl. (52%)
DŮVĚRA K INSTITUCÍM (3 položky, 1 k cílení)	<i>Spolupráci s kurátory nebo PMS vnímám jako přínosnou nebo Věřím, že soudy rozhodují spravedlivě</i>	10 z 23 kl. (43%)	8 z 10 kl. (80%)

DISKUSE A LIMITY

ODHAD RECIDIVY

Za hlavní nedostatek předkládané evaluace považujeme nedostatečná data o snížení recidivy u klientů. Jedním z původních cílů bylo zaměřit se také na tento „institucionální“ pohled úspěšnosti klientů a získávat ohledně dalšího chování informace od Probační a mediační služby či kurately, se kterými dále spolupracují. Zde jsme nicméně naráželi na řadu problémů, které nám relevantní vyhodnocení znemožnily – především to, že zástupci zmíněných institucí již o chování neměli nadále přehled, či neexistovala možnost jak, byť anonymně, získat relevantní data.

Až v posledních letech se nám podařilo vyvinout způsob sběru těchto informací, který úspěšně používáme v kratších programech realizovaných CPR – iniciátorům účasti posíláme anonymní formulář a zjišťujeme rok po ukončení programu přítomnost recidivy či společensky nepřijatelného chování a míru jeho závažnosti nevztáženou ke konkrétním klientům. Zásadní rozdíl těchto programů oproti ZKV je nicméně délka programu a věk účastníků – programy nejsou delší než 3-4 měsíce a jejich zpravidla nezletilí klienti zůstávají vždy v péči kurátorů pro mládež, kteří o nich mají kontinuálnější přehled. Počáteční snahy získávat tato data u klientů ZKV troskotala na tom, že nezletilí již byli vedeni jako dospělí, další byli zcela mimo evidenci nebo u jiných pracovníků (v mezichase docházelo také často ke stěhování apod.). Část klientů přišla také dobrovolně a na místě by bylo tedy spíše ptát se rodičů, což přináší v jejich situaci další, především etické, otázky.

Odhad možné recidivy u klientů lze tedy pravděpodobně nejlépe učinit na základě přenesené zkušenosti z programu Změnit směr, který má nejbližší věkový rozptyl klientů (15-18 let), je ovšem podstatně kratší a do větší míry skupinový. U tohoto programu je **poměr těch, kteří se v dalším roce nedopustili dalšího deliktu 86%**. Také na základě větší náročnosti programu ZKV (ve smyslu menšího množství těch, co program dokončí) se domníváme, že bude i zde poměr přinejmenším podobný.

CO TI NEÚSPĚŠNÍ?

NEÚSPĚCH VE SMYSLU ABSENCE ZMĚNY

Z těch klientů, kteří program dokončili, bylo jenom pár, kteří nedosáhli žádných nebo téměř žádných změn. Většinou se jednalo o klienty, kde bylo přítomno velice vážné a dlouhodobé narušení na úrovni osobnosti nebo blízkých vztahů, v několika případech v obou těchto rovinách. Pravděpodobně přítomná porucha osobnosti (většinou disociálního nebo smíšeného typu) jim bránila v navázání smysluplných vztahů a absence schopnosti empatie, prožívání strachu nebo celkové regulace afektu, jim přinášela řadu problémů v mnoha oblastech. Podobně znemožňovalo rozvoj změn v některých případech škodlivé prostředí, ze kterého nebylo možné odejít, či vážná závislost na návykových látkách. Ve většině těchto případů bylo možné dosáhnout alespoň dílčích posunů, ale zásadnější změny by patrně vyžadovaly mnohaletou spolupráci. Bohužel mohou tito mladí lidé propadat podpůrnou sítí dále, protože neexistuje mnoho možností podpory mimo pobyty v kázeňských nebo psychiatrických ústavech, ve kterých nezřídka strávili značnou část svého dětství.

NEÚSPĚCH VE SMYSLU NEDOKONČENÍ PROGRAMU

Jedním z faktorů, který významně ovlivňuje validitu celé evaluace, je absence dat o klientech, kteří program neabsolvovali nebo odpadli hned na začátku, a se kterými by bylo možné úspěšně porov-

nat. Také od klientů, kteří se do programu zapojili, ale zcela ho nedokončili, máme pouze minimum informací (viz kapitola Výsledky – Průběžné hodnocení spokojenosti). Nedá se tedy přesně určit, jak velká část změn je dána například dospíváním klientů nebo reakcí na soudní proces a byla by přítomna i bez programu. Dále ani, zda také neúspěšné zapojení do aktivit programu přináší dílčí změny, případně v jakých oblastech. Nemluvě o důvodech, kvůli kterým klient z programu vypadl – neúspěšných je nezanedbatelné množství a lze předpokládat, že v rovině chování a recidivy představují značně větší riziko než ti, kteří program dokončí – také proto by bylo žádoucí zjistit o nich více.

U podobných programů by bylo v budoucnu zajímavé pokusit se kontaktovat (alespoň na dálku) i neúspěšné klienty – např. formou krátkého strukturovaného rozhovoru nebo elektronického dotazníku (samozřejmě za kontraktování takové možnosti na začátku spolupráce). Otázkou nicméně je vyvážení časové náročnosti a potenciální relevance informací od takto nemotivovaných (a často nedostupných) klientů, nemluvě o vztahových a etických aspektech takového „nahánění“ a připomínání neúspěchu.

POSTUP EVALUACE

Celý postup evaluace a vyhodnocení, včetně jednotlivých kritérií, je do značné míry experimentální. Některé jeho prvky by bylo patrně do budoucna vhodné upravit, zjednodušit či vyjasnit, jedná se například o:

- **Cílení oblastí** – cílení oblastí probíhá v současné podobě na základě více metod, které jsou aplikovány až po skončení programu, tedy zpětně. A také je hodnoceno každou metodou zvlášť. Domníváme se, že cílení klientem a pracovníkem programu by mělo proběhnout už v průběhu prvních několika setkání a mohlo by vycházet také z kritéria nadpoloviční přítomnosti cílení, podobně jako u úspěšnosti.
- **Časovou a další náročnost** – ačkoli samotné využití většiny metod není časově vyčerpávající, závěrečné rozhovory a další práce s různými záznamy a vyhodnocením jsou. Výzvou do budoucna by bylo zjednodušit mechanismus tak, aby byl snadno a srozumitelně aplikovatelný i v rámci jiných programů a tím pádem snadno udržitelný v rámci běžného provozu.

LIMITY POUŽITÝCH METOD

DOTAZNÍK

Dotazníky jsou obecně velmi náchylné k tomu, že se klient snaží (před administrátorem, ale také před sebou) působit v lepším nebo v horším světle. I podle chování během administrace bylo u mnoha klientů na začátku programu – kdy ještě neví, do čeho jdou – tušit, že odpovědi dávají od boku a někteří vypadají úplně bez problému. Naopak na konci se může stát, že klient otrávený tím, že ještě musí vyplňovat dotazník, bagatelizuje všechny úspěchy a dá nejhorší možné odpovědi.

Dále je potřeba přihlédnout k tomu, že konkrétní dotazník využitý zde, vznikl za inspirace více metodami, nicméně bez předchozí zkušenosti s vytvářením dotazníků a dalšího testování (např. reliability nebo interní validity). Validita je tedy omezená, nicméně na základě výše uvedených dat se dá soudit, že se výrazně nerozchází s rozhovory, ani pohledem CPR – otázkou je spíše arbitrární určení cílených oblastí na jeho základě – jinými slovy určení toho, kolik položek musí být „problematických“, aby byla u klienta žádoucí změna. V případě dalšího použití by patrně z tohoto hlediska bylo vhodné přinejmenším sjednotit počet položek u jednotlivých oblastí (ta se zde výrazně lišila také kvůli dodatečné změně struktury, viz výše).

Dalším nedostatkem byla neúplnost dat – nepraktičnost zacházení s papírovými dotazníky v průběhu let, teprve postupně se podařilo vytvořit vhodný systém uchovávání a digitalizace.

ROZHOVORY

Největším nedostatkem rozhovorů je jejich malý počet. Zejména těch návazných – po 6 měsících od skončení byla provedena jenom třetina (9 rozhovorů). Většinou byla příčina prostá – klientovi jsme se nedovolali a nemohli se s ním domluvit (často si mimo jiného mění číslo), u některých neuběhlo dostatek času od skončení. Riziko zkrácení plyne zejména z toho, že je to možná právě ta část klientů, se kterými se nedá spojit, co by potenciálně mohla hovořit o absenci změn nebo nespokojenosti s některými částmi programu.

Další nedokonalost plyne ze zadávaných otázek – klíčovou částí jsou otázky na to, jaké změny klienti pozorovali (případně doptávání uvedením cílených oblastí). Nicméně těžko se zpětně sleduje, v jakých oblastech si změnu přáli a nedostavila se. Na tyto „neúspěchy“ jsme se doptávali až po úpravě koncepce. Celkově ovšem klienti přinášeli hlavně pozitivní změny. Možným řešením by bylo na začátku spolupráce stanovit společně s klientem verbálně a explicitně cílené oblasti a přesně na ty se poté doptávat i po skončení.

PRŮBĚŽNÁ SPOKOJENOST

Koncept cílených oblastí vznikl až v průběhu programu a témata získávaná škálami ORS se s nimi zcela nepřekrývají, přesto jsme se údaje z nich rozhodli zařadit do celkové evaluace a přiřadit k cíleným oblastem. Nejspornější je patrně plošné zařazení škály *Ve společnosti (škola, práce, kamarádi)* do cílené oblasti *Lidé v okolí* – přičemž víme, že u mnoha klientů reflektovala spíše oblast *Škola/práce/finance*. Ke zvážení v rámci další evaluace by bylo, zda nelze jednoduché vizuální analogové škály přetavit do podoby, která by lépe odpovídala celkové koncepci, cílové skupině, nebo i jednotlivci – například v tom, že by si klienti sami mohli navolit některá z témat, u kterých bychom průběžně sledovali spokojenost.

I u této metody mohl stav reflektovat podobně jako u dotazníku spíše styl odpovídání než spokojenost. Podle našeho názoru se nicméně používání metody vyplatilo, nebylo příliš náročné a kromě zajímavých výsledků a doplnění konkrétních příběhů bylo také zdrojem zpětné vazby a důležitých informací v průběhu spolupráce.

ZÁVĚR

Na základě výše uvedeného se domníváme, že resocializační program ZKV, který probíhal v letech 2017-2020 lze hodnotit jako úspěšný. Program úspěšně dokončilo 29 klientů z 65, přičemž 5 klientů ještě pokračuje. Proběhlo více jak 1500 hodin individuálních a téměř 40 hodin skupinových setkání.

V rámci evaluace jsme vybrali 6 životních oblastí, jejichž zvládnutí považujeme za klíčové pro život v souladu se zákonem a společenskými normami a na základě použití více metod jsme zjistili, že 90% klientů dosáhlo průkazné pozitivní změny alespoň v jedné z těchto oblastí. Více než polovina z nich potom ve 4 nebo více z těchto oblastí.

Dosažení pozitivních změn v jednotlivých oblastech se v průměru dařilo 75% úspěšných klientů, u kterých byla změna v dané oblasti možná a žádoucí. Výsledky mezi oblastmi se příliš neliší a zdá se, že jsou vzájemně provázané, o něco menšímu procentu (64%) klientů se podařilo změnit k lepšímu rodinné vztahy, což je vzhledem k charakteru této oblasti pochopitelné, naopak nepatrně větší části klientů (82%) se podařilo zlepšit a svou situaci v práci, škole nebo v rámci zacházení s penězi. Tyto změny se navíc podle všeho dařilo dělat i klientům, kteří se do programu zapojili a nebyli ho schopní dokončit.

Podobné části klientů (77%) se také v průběhu spolupráce zvyšovala životní spokojenost, kterou jsme zjišťovali průběžně téměř na každém setkání, přičemž u necelé poloviny z těchto klientů šlo o zvýšení zásadní.

Na základě vzorku rozhovorů, které jsme dělali s klienty více než půl roku po skončení programu jsme navíc zjistili, že většina změn, kterých dosáhli v průběhu programu, vydržela i po takové době. A některé pozitivní změny, které zpětně spojovali s programem, dokonce vznikly nebo se dále rozvinuly až po skončení. U naprosté většiny klientů šel navíc tento pozitivní vývoj ruku v ruce s tím, že se jim dle vlastního vyjádření dařilo vyhnout problémům.

Většina klientů hodnotila účast v programu kladně a popisovala, že i přes to, že neměli žádná očekávání, brzy získali dojem, že mohou program sami využít – což potvrzuje důležitost pracovní aliance a práce na vytváření důvěry. Co se týče toho, co bylo podle klientů v programu nápomocné – většina klientů zmiňovala právě osobní a lidský přístup klíčových pracovníků a lektorů edukačních skupin, někteří považovali dále za důležité konkrétní postupy nebo setkání.

Za jednu z hlavních výhod považujeme možnost relativně flexibilního přístupu, mnohdy šitého na míru schopnostem jednotlivých účastníků. Někdy bylo i přesto potřeba přistoupit k výjimkám – například nahradit edukační skupiny individuálními setkáními u několika klientů, pro které by byla účast na skupině velkou zátěží nebo kteří by mohli takovou skupinu příliš narušit. Také v rámci délky programu, by bylo ke zvážení ponechání většího manévrovacího prostoru pro zhodnocení úspěšnosti spolupráce – ať pro ty, kteří již dosáhli svých cílů a program je pro ně dále nadbytečný nebo naopak tam, kde by byla potřeba delší spolupráce.

Tato evaluace a program samotný má ale zároveň mnoho omezení, kterých jsme si vědomi. Nepodařilo se nám získat objektivní anonymizovaná data o páchání recidivy našich klientů, ve která jsme doufali. Relativně málo informací máme o klientech, kteří program nedokončili a důvodech proč ho nedokončili – těch je přitom kolem poloviny. Víme, že pravděpodobnost dokončení je vyšší, pokud je zároveň přítomna negativní motivace ze strany dalších institucí, šance dosažení změn nejspíš roste zase hlavně s motivací vnitřní. Výzvou pro podobné programy je bezesporu hledat způsoby, jak zapojit ještě více klientů bez snížení efektivity.

Z toho co víme, je patrné, že dosavadní struktura programu, která kombinuje terapeutickou spoluprací se sociálně-právním poradenstvím a edukačními prvky je pro klienty prospěšná. Domníváme se, že tato evaluační zpráva je argumentem pro využití podobných terapeutických programů v rámci alternativních trestů – účast v programu může být užitečná pro velkou část lidí, kteří by jinak bez počáteční motivace nevyhledali pomoc nebo jinou podporu. Bez programů tohoto typu hrozí, že budou opakovat tytéž chyby nebo jim dosažení změn bude trvat mnohem déle. Negativní motivace je na počátku potřebná, nicméně represivní opatření mohou, pokud nejsou vyvážena dlouhodobější nejen podpůrnou spoluprací podobného typu, přinést mnohdy ještě větší škody.

Je důležité si uvědomit, že většina klientů se neocitne v programu jen tak – je to důsledek rodinné situace, sociálního vyloučení, nekvalitního školství, nedostatečné možnosti terapeutické pomoci pro děti a rodiny, limitů dětské psychiatrie a celého sociálního systému, včetně neetického systému exekucí nebo předsudků v celé řadě oblastí. Pro velkou část z nich je to ovšem až zde poprvé, co s nimi někdo z instituce jedná partnersky a se zájmem.

Doufáme, že touto zprávou zprostředkujeme skrze příběhy klientů také hlasy těch mladých lidí, kterým se podobné podpory a „druhé šance“ stále nedostává. To se týká patrně i potenciálních klientů z Brna i okolí, protože program Z kruhu ven nemá zajištěnou návaznost a spolu s evropským projektem nyní končí – doufejme, že ne definitivně.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Diblíková, S. et al. (2019). Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2018. Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Gatti, U., Tremblay, R., Vitaro, F. (2009). Iatrogenic effect of juvenile justice. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 50:8, pp. 991 – 998.

MacRae, Leslie & Bertrand, Lorne & Paetsch, Joanne & Hornick, Joseph. (2011). Relating risk and protective factors to youth reoffending: a two-year follow-up. *International Journal of Child, Youth and Family Studies*. 2. 172. 10. 18357/ijcyfs22.120117705.

Miller, Scott & Duncan, Barry & Brown, Jeb. (2003). The Outcome Rating Scale: A Preliminary Study of the Reliability, Validity, and Feasibility of a Brief Visual Analog Measure. *Journal of Brief Therapy*. 2. 91-100.

Zatloukal, L., Žákovský, D., Věžník, M., Řiháček, T., & Tkadlčíková, L. (2006). Česká verze škál ORS a SRS. Staženo z <http://www.dalet.cz/Clanky/scales-CZ.pdf>

Z KRUHU VEN

Evaluační zprávu zpracoval Mgr. BcA. Jiří Renza a tým Centra prevence a resocializace
Graficky upravila Mgr. Marianna Babjaková
Vydala RATOLEST BRNO, z.s.
Brno 2020

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost